

T.C.
TARIM VE ORMAN BAKANLIĞI
SU YÖNETİMİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

Su **Verimliliği**
Seferberliği

Su Verimliliği
Rehber Dokümanları Serisi

**DIĞER DEMİR DIŞI METAL
CEVHERLERİ MADENCİLİĞİ**

NACE KODU: 07.29

ANKARA 2023

Tarım ve Orman Bakanlığı, Su Yönetimi Genel Müdürlüğü tarafından Yüklenici iö Çevre Çözümleri Ar-Ge Ltd. Şti. 'ne hazırlattırılmıştır.

Her hakkı saklıdır.
Bu doküman ve içeriği Su Yönetimi Genel Müdürlüğü'nün izni alınmadan kullanılamaz ve çoğaltılamaz.

İçindekiler

Kisaltmalar	4
1 Giriş	5
2 Çalışmanın Kapsamı	8
2.1 Diğer Demir Dışı Metal Cevherleri Madenciliği	10
2.1.1 Sektöre Özgü Önlemler	15
2.1.2 İyi Yönetim Uygulamaları	17
2.1.3 Genel Önlemler Niteliğindeki Önlemler	21
2.1.4 Yardımcı Proseslere İlişkin Önlemler	31
Kaynakça	34

Kısaltmalar

AAT	Atıksu Arıtma Tesisi
AB	Avrupa Birliği
AKM	Askıda Katı Madde
BREF	Mevcut En İyi Teknikler Referans Dokümanı
ÇYS	Çevre Yönetim Sistemi
ÇŞİDB	Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı
DOM	Doğal Organik Madde
EMAS	Eko Yönetim ve Denetim Programı Direktifi
EPA	Amerika Birleşik Devletleri Çevre Koruma Ajansı
IPPC	Endüstriyel Kirlilik Önleme ve Kontrolü
ISO	Uluslararası Standartlar Teşkilatı
MET	Mevcut En İyi Teknikler
NACE	Ekonomik Faaliyetlerin İstatistiksel Sınıflaması
SYGM	Su Yönetimi Genel Müdürlüğü
TO	Ters Osmoz
TOB	Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Orman Bakanlığı
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
NF	Nanofiltrasyon
MF	Mikrofiltrasyon
UF	Ultrafiltrasyon
YAS	Yeraltı Suyu
YÜS	Yerüstü Suyu

1 Giriş

Ülkemiz, küresel iklim değişikliğinin etkilerinin yoğun olarak hissedildiği Akdeniz havzasında yer almakta olup iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinden en fazla etkilenecek bölgeler arasında kabul edilmektedir. Havzalarımızdaki su varlığımızın iklim değişikliğine bağlı olarak gelecekte nasıl etkileneceğine ilişkin projeksiyonlar su kaynaklarımızın önümüzdeki yüz yıl içerisinde yüzde 25'e varan oranlarda azalabileceğini göstermektedir.

2022 yılı için Ülkemizde kişi başına düşen kullanılabilir yıllık su miktarı 1.313 m³ olup, beşeri baskılar ve iklim değişikliğinin etkileriyle birlikte kişi başına düşen kullanılabilir yıllık su miktarının 2030 yılından sonra 1.000 metreküpün altına düşmesi beklenmektedir. Gerekli tedbirlerin alınmaması halinde çok yakın gelecekte Türkiye'nin su kıtlığı çeken bir ülke durumuna geleceği, sosyal ve ekonomik pek çok olumsuz sonucu da beraberinde getireceği aşikârdır. Gelecek dönem projeksiyonlarının sonuçlarından da anlaşılacağı üzere ülkemizi bekleyen kuraklık ve su kıtlığı riski mevcut su kaynaklarımızın verimli ve sürdürülebilir şekilde kullanılmasını zorunlu kılmaktadır.

Su verimliliği kavramı “bir ürünün veya hizmetin üretiminde en az miktarda su kullanımı” olarak tanımlanabilir. Su verimliliği yaklaşımı; suyun, miktar ve kalite bakımından korunarak sadece insanların değil, ekosistem duyarlılığı ile tüm canlıların gereksinimlerini dikkate alacak şekilde başta içme suyu, tarım, sanayi ve hane halkı kullanımları olmak üzere tüm sektörlerde akılcı, paylaşımcı, hakkaniyetli, verimli ve etkin şekilde kullanılmasını esas almaktadır.

Su kaynaklarına olan talebin giderek artması, iklim değişikliğinin bir sonucu olarak yağış ve sıcaklık rejimlerinin değişmesi, nüfusun, kentleşmenin ve kirlenmenin artması ile kullanılabilir su kaynaklarının kullanıcılar arasında adil ve dengeli bir şekilde paylaşılması her geçen gün daha da önem kazanmaktadır. Bu nedenle, kısıtlı olan su kaynaklarının sürdürülebilir yönetim uygulamalarıyla korunarak kullanılması için verimlilik ve optimizasyon esaslı bir yol haritası oluşturulması zorunluluk haline gelmiştir.

Birleşmiş Milletler tarafından belirlenen sürdürülebilir kalkınma vizyonunda, Binyıl Kalkınma Hedeflerinden *Hedef 7: Çevresel Sürdürülebilirliğin Sağlanması* ile Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarından *Amaç 9: Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı* ile *Amaç 12: Sorumlu Üretim ve Tüketim amaçları* kapsamında su başta olmak üzere kaynakların verimli, adil ve sürdürülebilir kullanımı, çevre dostu üretim ve gelecek nesillerin kaygısını taşıyan tüketim gibi hususlara yer verilmektedir.

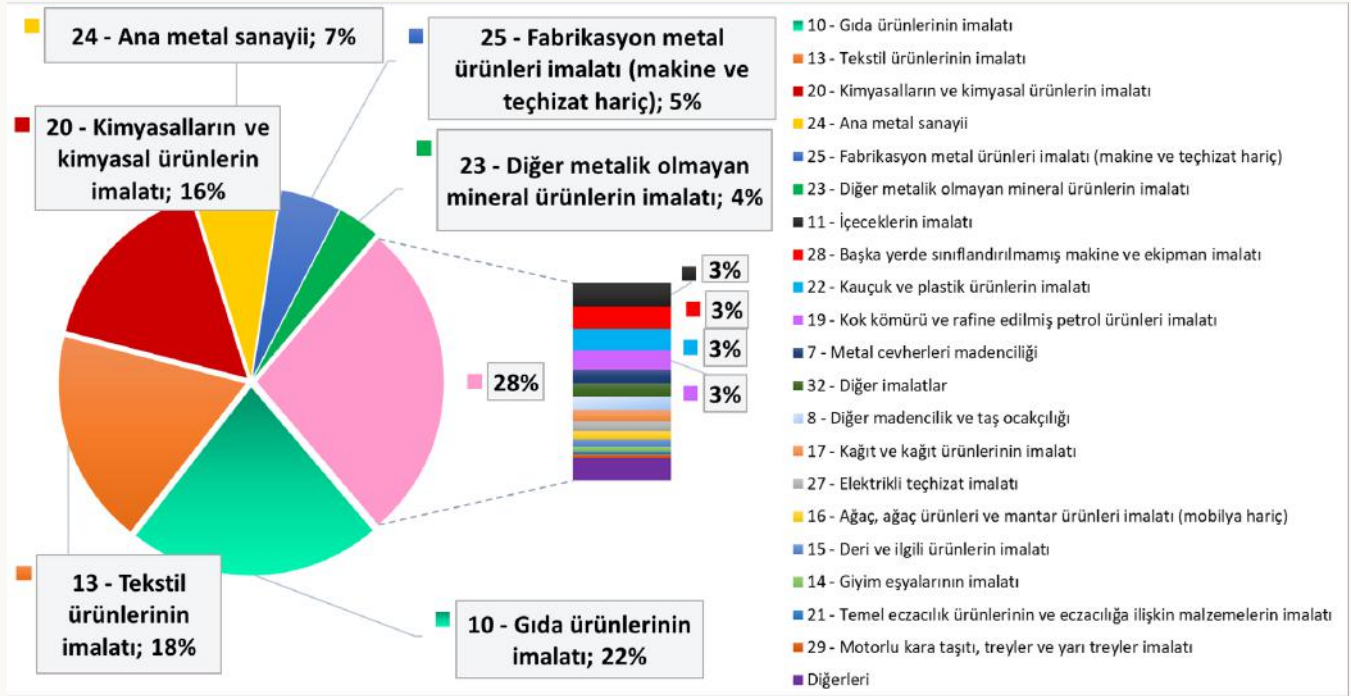
Karbon nötr hedefiyle temiz, döngüsel bir ekonomi modelini hayata geçirmek, kaynakların verimli kullanımını yaygınlaştırmak ve çevresel etkileri azaltmak gibi hedefler üzerinde üye ülkelerin uzlaştığı Avrupa Yeşil Mutabakatı kapsamında ülkemizin hazırlamış olduğu Avrupa Yeşil Mutabakatı Eylem Planında sanayi başta olmak üzere çeşitli alanlarda, üretimde ve tüketimde su ve kaynak verimliliğini vurgulayan eylemler belirlenmiştir.

Avrupa Birliği çevre mevzuatının sanayi açısından en önemli bileşenlerinden olan “Endüstriyel Emisyonlar Direktifi (EED)” sanayi faaliyetlerden kaynaklanan ve hava, su ve toprak olmak üzere alıcı ortama yapılan deşarjların/emisyonların entegre bir yaklaşımla kontrolü ve önlenmesi veya azaltılmasına yönelik alınması gereken tedbirleri içermektedir. Direktifte, temiz üretim süreçlerinin uygulanabilirliğini sistematik hale getirmek ve uygulamada yaşanan güçlükleri ortadan kaldırmak amacıyla Mevcut En İyi Teknikler (MET) (Best Available Techniques-BAT/MET) sunulmuştur. MET’ler maliyet ve faydaları göz önünde bulundurulduğunda, çevrenin yüksek düzeyde korunmasına yönelik en etkili uygulama teknikleridir. Direktif uyarınca, her bir sektör için MET’lerin detaylı olarak anlatıldığı Referans Dokümanlar (BAT-BREF) hazırlanmıştır. BREF dokümanlarında MET’ler, iyi yönetim uygulamaları, genel önlemler niteliğindeki teknikler, kimyasal kullanımı ve yönetimi, çeşitli üretim prosesleri için teknikler, atıksu yönetimi, emisyon yönetimi ve atık yönetimi gibi genel bir çerçevede sunulmaktadır.

Tarım ve Orman Bakanlığı, Su Yönetimi Genel Müdürlüğü tarafından kentsel, tarımsal, endüstriyel ve bireysel su kullanımlarında verimli uygulamaların yaygınlaştırılması ve toplumsal farkındalığın artırılmasına hedefleyen çalışmalar yürütülmektedir. 2023/9 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesiyle yürürlüğe giren “**Değişen İklim Uyum Çerçevesinde Su Verimliliği Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2023-2033)**” kapsamında tüm sektörlerle ve paydaşlara hitap eden su verimliliği eylem planları hazırlanmıştır. Endüstriyel Su Verimliliği Eylem Planında 2023-2033 dönemi için toplam 12 eylem belirlenmiş olup söz konusu eylemler için sorumlu ve ilgili kurumlar tayin edilmiştir. Söz konusu Eylem Planı kapsamında; sanayide alt sektörler bazında spesifik su kullanım aralıklarının ve kalite gereksinimlerinin belirlenmesine yönelik çalışmaların yapılması, sektörel bazda teknik eğitim programları ve çalıştaylar düzenlenmesi ve su verimliliği rehber dokümanlarının hazırlanması eylemleri Su Yönetimi Genel Müdürlüğü’nün sorumluluğuna tanımlanmıştır.

Diğer yandan, Tarım ve Orman Bakanlığı Su Yönetimi Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen “**NACE Kodlarına Göre Endüstriyel Su Kullanım Verimliliği Projesi**” ile sanayide su verimliliğinin iyileştirilmesine yönelik çalışmalar kapsamında ülkemize özgü sektörel en iyi teknikler belirlenmiştir. Çalışmanın neticesinde ülkemizde faaliyet gösteren yüksek su tüketimine sahip sektörlerde su kullanım verimliliğinin iyileştirilmesi için önerilen tedbirleri içeren NACE kodları ile sınıflandırılmış sektörel rehber dokümanlar ve eylem planları hazırlanmıştır.

Dünyada olduğu gibi ülkemizde de su tüketiminde en yüksek paya sahip olan sektörler gıda, tekstil, kimya ve ana metal sektörleridir. Çalışmalar kapsamında, ülkemizde faaliyet gösteren ve su tüketimi yüksek olan NACE Kodları kapsamında farklı kapasite ve çeşitlilikte üretim alanlarını temsil edecek nitelikte gıda, tekstil, kimya, ana metal sanayi başta olmak üzere 35 ana sektörde 152 adet alt sektörü temsil eden işletmelerde saha ziyaretleri gerçekleştirilerek su temini, sektörel su kullanımları, atıksu oluşumu, geri kazanım konularında veriler temin edilmiş ve Avrupa Birliği tarafından yayımlanan mevcut en iyi teknikler (MET) ve sektörel referans dokümanlar (BREF), su verimliliği, temiz üretim, su ayakizi, vb. konularda bilgilendirmeler yapılmıştır.

Ülkemizde sanayide sektörel bazda su kullanımlarının dağılımı

Çalışmalar neticesinde, yüksek su tüketimini haiz 152 farklı 4 haneli NACE kodu için işletmelerin proseslerine yönelik spesifik su tüketimleri ve potansiyel tasarruf oranları belirlenmiş, AB mevcut en iyi teknikleri (MET) ve diğer temiz üretim teknikleri dikkate alınarak su verimliliği rehber dokümanları hazırlanmıştır. Rehberler içerisinde su verimliliğine yönelik 500 adet teknik (MET); (i) İyi Yönetim Uygulamaları, (ii) Genel Önlemler Niteliğindeki Önlemler, (iii) Yardımcı Proseslere İlişkin Önlemler ve (iv) Sektöre Özgü Önlemler olmak üzere 4 ana grup altında incelenmiştir.

Yürütülen proje kapsamında her bir sektöre yönelik MET'lerin belirlenmesi aşamasında; çevresel faydalar, operasyonel veriler, teknik özellikler-gereksinimler ve uygulanabilirlik kriterleri dikkate alınmıştır. MET'lerin belirlenmesinde yalnızca BREF dokümanları ile sınırlı kalmamış olup, küresel ölçekte güncel literatür verileri, gerçek vaka analizleri, yenilikçi uygulamalar, sektör temsilcilerinin raporlamaları gibi farklı veri kaynakları da detaylı şekilde incelenerek sektörel MET listeleri oluşturulmuştur. Oluşturulan MET listelerinin ülkemizin yerel sanayi altyapısına ve kapasitesine uygunluğunun değerlendirilebilmesi için her bir NACE kodu için spesifik olarak hazırlanan MET listeleri işletmeler tarafından; su tasarrufu, ekonomik tasarruf, çevresel fayda, uygulanabilirlik, çapraz medya etkisi kriterleri üzerinden puanlanarak önceliklendirilmiş ve puanlama sonuçları kullanılarak nihai MET listeleri belirlenmiştir. Proje kapsamında ziyaret edilen tesislerin su ve atıksu verileri ile sektörel paydaşlar tarafından öne çıkarılan ve ülkemize özgü yerel dinamikleri dikkate alınarak belirlenen nihai MET listeleri üzerinden NACE kodu bazında sektörel su verimliliği rehberleri oluşturulmuştur.

2 Çalışmanın Kapsamı

Sanayide su verimliliği tedbirleri kapsamında hazırlanan rehber dokümanlar aşağıdaki ana sektörleri içermektedir:

- Bitkisel ve hayvansal üretim ile avcılık ve ilgili hizmet faaliyetleri (6 adet dört haneli NACE Koduyla temsil edilen alt üretim alanı dahil)
- Balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliği (1 adet dört haneli NACE Koduyla temsil edilen alt üretim alanı dahil)
- Kömür ve linyit çıkartılması (2 adet dört haneli NACE Koduyla temsil edilen alt üretim alanı dahil)
- Madenciliği destekleyici hizmet faaliyetleri (1 adet dört haneli NACE Koduyla temsil edilen alt üretim alanı dahil)
- Metal cevherleri madenciliği (2 adet dört haneli NACE Koduyla temsil edilen alt üretim alanı dahil)
- Diğer madencilik ve taş ocakçılığı (2 adet dört haneli NACE Koduyla temsil edilen alt üretim alanı dahil)
- Gıda ürünlerinin imalatı (22 adet dört haneli NACE Koduyla temsil edilen alt üretim alanı dahil)
- İçeceklerin imalatı (4 adet dört haneli NACE Koduyla temsil edilen alt üretim alanı dahil)
- Tütün ürünleri imalatı (1 adet dört haneli NACE Koduyla temsil edilen alt üretim alanı dahil)
- Tekstil ürünlerinin imalatı (9 adet dört haneli NACE Koduyla temsil edilen alt üretim alanı dahil)
- Giyim eşyalarının imalatı (1 adet dört haneli NACE Koduyla temsil edilen alt üretim alanı dahil)
- Deri ve ilgili ürünlerin imalatı (3 adet dört haneli NACE Koduyla temsil edilen alt üretim alanı dahil)
- Ağaç, ağaç ürünleri ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç); saz, saman ve benzeri malzemelerden örülerek yapılan eşyaların imalatı (5 adet dört haneli NACE Koduyla temsil edilen alt üretim alanı dahil)
- Kağıt ve kağıt ürünlerinin imalatı (3 adet dört haneli NACE Koduyla temsil edilen alt üretim alanı dahil)
- Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı (1 adet dört haneli NACE Koduyla temsil edilen alt üretim alanı dahil)
- Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı (13 adet dört haneli NACE Koduyla temsil edilen alt üretim alanı dahil)
- Temel eczacılık ürünlerinin ve eczacılığa ilişkin malzemelerin imalatı (1 adet dört haneli NACE Koduyla temsil edilen alt üretim alanı dahil)
- Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı (6 adet dört haneli NACE Koduyla temsil edilen alt üretim alanı dahil)
- Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı (12 adet dört haneli NACE Koduyla temsil edilen alt üretim alanı dahil)
- Ana metal sanayii (11 adet dört haneli NACE Koduyla temsil edilen alt üretim alanı dahil)
- Fabrikasyon metal ürünleri imalatı (makine ve teçhizat hariç) (12 adet dört haneli NACE Koduyla temsil edilen alt üretim alanı dahil)
- Bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatı (2 adet dört haneli NACE Koduyla temsil edilen alt üretim alanı dahil)
- Elektrikli teçhizat imalatı (7 adet dört haneli NACE Koduyla temsil edilen alt üretim alanı dahil)
- Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı (8 adet dört haneli NACE Koduyla temsil edilen alt üretim alanı dahil)
- Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı (3 adet dört haneli NACE Koduyla temsil edilen alt üretim alanı dahil)

- Diğer ulaşım araçlarının imalatı (2 adet dört haneli NACE Koduyla temsil edilen alt üretim alanı dahil)
- Diğer imalatlar (2 adet dört haneli NACE Koduyla temsil edilen alt üretim alanı dahil)
- Makine ve ekipmanların kurulumu ve onarımı (2 adet dört haneli NACE Koduyla temsil edilen alt üretim alanı dahil)
- Elektrik, gaz, buhar ve havalandırma sistemi üretim ve dağıtımı (2 adet dört haneli NACE Koduyla temsil edilen alt üretim alanı dahil)
- Atığın toplanması, ıslahı ve bertarafı faaliyetleri; maddelerin geri kazanımı (1 adet dört haneli NACE Koduyla temsil edilen alt üretim alanı dahil)
- Bina dışı yapıların inşaatı (1 adet dört haneli NACE Koduyla temsil edilen alt üretim alanı dahil)
- Taşımacılık için depolama ve destekleyici faaliyetler (1 adet dört haneli NACE Koduyla temsil edilen alt üretim alanı dahil)
- Konaklama (1 adet dört haneli NACE Koduyla temsil edilen alt üretim alanı dahil)
- Eğitim Faaliyetleri (Yükseköğretim Kampüsleri) (1 adet dört haneli NACE Koduyla temsil edilen alt üretim alanı dahil)
- Spor faaliyetleri, eğlence ve dinlenme faaliyetleri (1 adet dört haneli NACE Koduyla temsil edilen alt üretim alanı dahil)

Metal cevherleri madenciliği

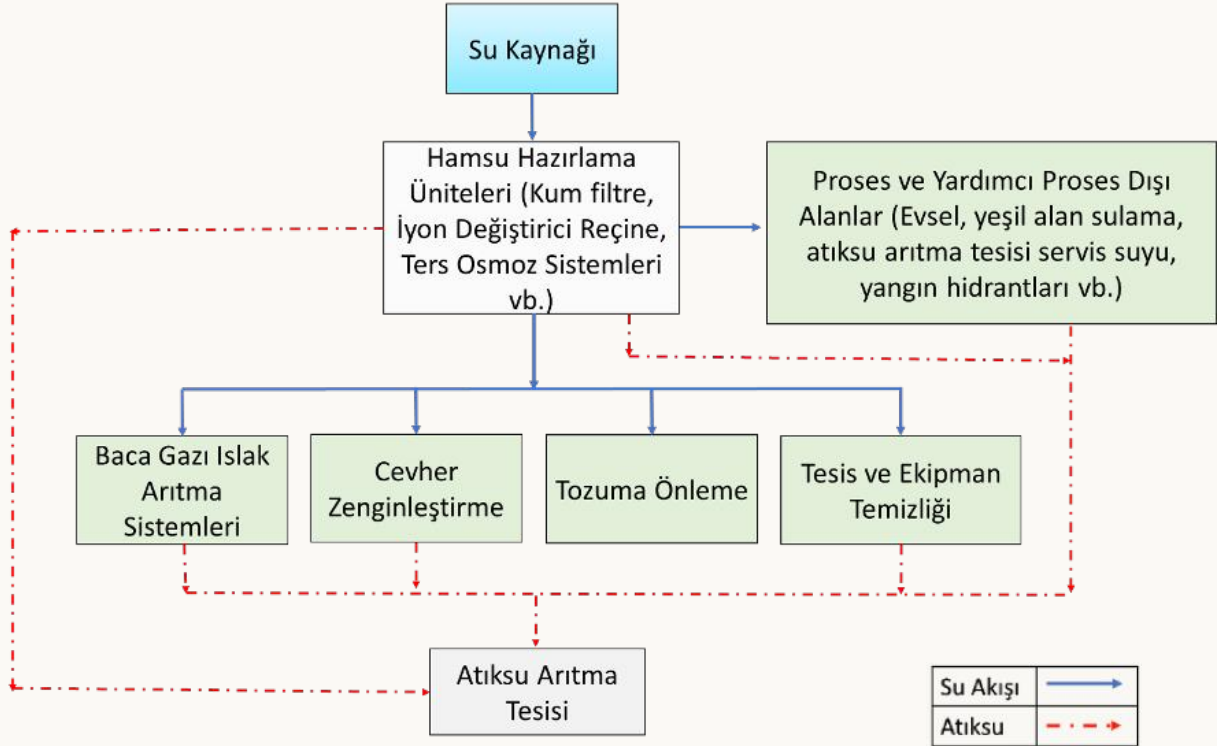
Metal cevherleri madenciliği sektörü altında, rehber dokümanları hazırlanan alt üretim kolları şu şekildedir:

07.10 Demir cevherleri madenciliği

07.29 Diğer demir dışı metal cevherleri madenciliği

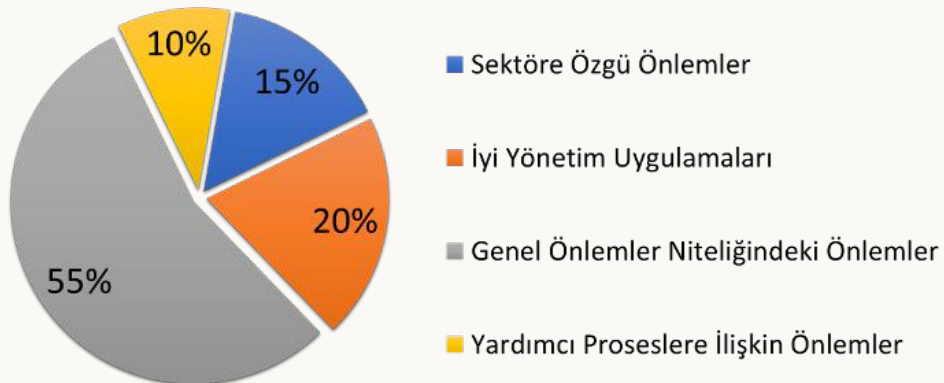
2.1 Diğer Demir Dışı Metal Cevherleri Madenciliği (NACE 07.29)

Diğer Demir Dışı Metal Cevherleri Madenciliği Sektörü Su Akım Şeması

	Minimum	Maksimum
Proje Kapsamında Ziyaret Edilen Tesislerin Spesifik Su Tüketimi (L/kg)	0,1	95
Referans Spesifik Su Tüketimi (L/kg)	0,1	14

Su Verimliliği Uygulamalarının Yüzdelerle Dağılımı

Madencilik faaliyetleri açık madencilik veya kapalı galeri sistemlerinin olduğu yeraltı madencilik ile gerçekleştirilebilir. Cevher hazırlama veya cevher zenginleştirme işlemiyle cevherdeki ekonomik değer taşıyan mineraller ile ekonomik değeri olmayan kısımlar ayrıştırılır. Cevher zenginleştirmede; ADR (Adsorpsiyon desorpsiyon, regenerasyon), kırma, öğütme, eleme, ayırma, kurutma, kavurma, parçalama, topaklaştırma (briketleme, sinterleme, peletleme) gibi işlemler gerçekleştirilir.

Diğer demir dışı metal cevherleri madencilik sektöründe baca gazı ıslak arıtma sistemlerinde, cevher zenginleştirme proseslerinde ve nakliye ve benzeri işlemlerde tozuma önleme amaçlı su kullanımı bulunmaktadır. Üretim proseslerinde kullanılmak üzere yumuşak su üretilebilmesi için kullanılan aktif karbon filtre, iyon değiştirici reçine, ters osmoz gibi ham su hazırlama üniteleri ve filtre yıkama, reçine rejenerasyonu ve membran temizliği işlemleri için de kayda değer oranlarda su tüketimi gerçekleşmektedir.

Atık barajı bulunan madencilik tesislerinde su ve malzeme geri kazanımı sağlanır. Maden sahalarından kaynaklanan atıksular atık depolama tesisi (ADT) veya diğer adıyla atık barajlarında sıvı, katı veya ince parçacıklardan oluşan sulu bir karışım halinde depolanır. Atık barajlarında üst duru faz resirküle edilerek tesiste gerekli alanlarda (ör. cevher yıkama) tekrar kullanılır. Madencilik tesislerinde geri kazanılan su miktarı kuyu vb. tatlı su kaynaklarından çekilen sulardan çok daha yüksektir.

Diğer demir dışı metal cevherleri madencilik sektöründe referans spesifik su tüketimi 0,1 – 14 L/kg aralığındadır. Çalışma kapsamında analiz edilen üretim kolunun spesifik su tüketimi 0,1 – 95 L/kg aralığındadır. Sektöre özgü önlemlerin, iyi yönetim uygulamalarının ve genel önlemler niteliğindeki önlemlerin ve yardımcı proseslere ilişkin önlemlerin uygulanması ile sektörde %7 - 59 oranında su kazanımı sağlanması mümkündür.

Maden Sahasında Tozuma Önleme Amaçlı Su Kullanımı

07.29 Diğer Demir Dışı Metal Cevherleri Madenciliği NACE kodu kapsamında önerilen öncelikli su verimliliği uygulama teknikleri aşağıdaki tabloda sunulmaktadır.

NACE Kodu	NACE Kodu Açıklaması	Sektörel Öncelikli Mevcut En İyi Teknikler
07.29	Diğer demir dışı metal cevherleri madenciliği	<p>Sektöre Özgü Önlemler</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Rezervuarlar inşa edilerek taşkın ve yağmur sularının biriktirilmesi 2. Atık barajlarında baraj tabanının sızdırmaz malzemeler ile kaplanması ve atık barajlarından sızıntıların geri kazanımını sağlayan drenaj sistemi yapılması 3. Ağır metal içeren ve asidik karakterli olan atıksuların arıtılarak yeniden kullanılması 4. Atık barajındaki üst duru fazın yeniden kullanılması 5. Yüksek verimli yoğunlaştırıcılar kullanılarak daha fazla miktarda su geri kazanılması 6. Yerüstü ve/veya yeraltı suyu kaynak kalitesinin sürekli izlenmesi ve yüksek su kalitesi aranmayan işlemlerde yağmur suyu hasadı gibi potansiyel su kaynaklarının kullanılması 7. Sızdırmaz alanlar oluşturularak su kayıplarının önlenmesi <p>İyi Yönetim Uygulamaları</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Atıksu miktarını ve kirlitici yükünü azaltmak için entegre atıksu yönetimi ve arıtma stratejisi kullanılması 2. Çevre yönetim sisteminin kurulması 3. Su akış şemalarının ve su için kütle denkliklerinin hazırlanması 4. Su kullanımını azaltmak ve su kirliliğini önlemek amacıyla su verimliliği eylem planı hazırlanması 5. Su kullanımının azaltımı ve optimizasyonu için personele teknik eğitimlerin verilmesi 6. Su tüketiminin optimize edilmesi için üretim planlamasının iyi yapılması 7. Su verimliliği hedeflerinin belirlenmesi 8. Üretim proseslerinde ve yardımcı proseslerde kullanılan suyun ve oluşan atıksuların miktar ve nitelik açısından izlenmesi ve bu bilgilerin çevre yönetim sistemine adapte edilmesi

NACE Kodu	NACE Kodu Açıklaması	Sektörel Öncelikli Mevcut En İyi Teknikler
07.29	Diğer demir dışı metal cevherleri madenciliği	<p>Genel Önlemler Niteliğindeki Önlemler</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Dökülme ve sızıntıların en aza indirilmesi 2. Durulama çözeltilerinden suyun geri kazanılması ve geri kazanılan suyun kalitesine uygun proseslerde tekrar kullanılması 3. Duş/tuvalet vb. su kullanım noktalarında su tasarrufu sağlayacak otomatik donanım ve ekipmanların (sensörler, akıllı el yıkama sistemleri vb.) kullanılması 4. Ekipman temizliği, genel temizlik vb. işlemlerde basınçlı yıkama sistemlerinin kullanılması 5. Filtrasyon işlemlerinde filtre yıkama sularının tekrar kullanılması, üretim süreçlerinde nispeten temiz temizlik sularının tekrar kullanılması ve yerinde temizlik sistemleri (CIP) kullanılarak su tüketiminin azaltılması 6. İçme suyunun üretim hatlarında kullanımından kaçınılması 7. Soğutma suyunun diğer proseslerde proses suyu olarak kullanılması 8. Su kayıplarının tespit edilmesi ve azaltılması 9. Su kullanımını optimize etmek için otomatik kontrol-kapatma vanalarının kullanılması 10. Su ve enerji israfını engellemek için üretim prosedürlerinin dokümante edilmiş halde bulundurulması ve çalışanlar tarafından kullanılması 11. Su yumuşatma sistemlerinde rejenerasyon sıklığının ve süresinin (durulamalar da dahil) optimize edilmesi 12. Sucul ortam için toksik ya da tehlikeli kimyasalların taşınmasının engellenmesi için kapalı depolama ve geçirimsiz atık/hurda sahası yapılması 13. Sucul ortamda risk oluşturan maddelerin (yağlar, emülsiyonlar, binderler gibi) depolanması, saklanması ve kullanım sonrası atıksuya karışmasının engellenmesi 14. Teknik olarak mümkün olan durumlarda uygun atıksuların arıtılarak buhar kazanı besleme suyu olarak kullanılması 15. Temiz su akımlarının kirli su akımlarıyla karışmasının önlenmesi 16. Tüm atıksu oluşum noktalarında atıksu miktarlarının ve niteliklerinin karakterize edilmesiyle arıtılarak ya da arıtılmadan geri kullanımı mümkün olan atıksu akımlarının belirlenmesi 17. Uygun proseslerde kapalı döngü su çevrimlerinin kullanılması 18. Üretim proseslerinde bilgisayar destekli kontrol sistemlerinin kullanılması 19. Üretim proseslerinde yıkama, durulama ve ekipman temizliğinden kaynaklanan nispeten temiz atıksuların arıtılmadan tekrar kullanımı 20. Yıkama ve durulama sularının tekrar kullanım kapsamının belirlenmesi

NACE Kodu	NACE Kodu Açıklaması	Sektörel Öncelikli Mevcut En İyi Teknikler
07.29	Diğer demir dışı metal cevherleri madenciliği	<p>Tesiste gri suların ayrı toplanıp arıtılması ve yüksek su kalitesi gerektirmeyen alanlarda (yeşil alan sulama, yer, zemin yıkama vb.) kullanılması</p> <p>21. Üretimde zaman optimizasyonunun uygulanması ve tüm işlemlerin en kısa sürede bitecek şekilde düzenlenmesi</p> <p>22. Yağmur sularının toplanarak tesis temizliğinde veya uygun alanlarda alternatif su kaynağı olarak değerlendirilmesi</p> <p>23. Nanofiltrasyon (NF) veya ters osmoz (TO) konsantrelerinin karakterizasyonuna bağlı olarak arıtılarak veya arıtılmadan tekrar kullanılması</p> <p>24. Her bir süreçte kullanılan su miktarının düzenli olarak izlenmesi</p> <p>25. Su çevrim sistemlerinin düzenli kontrolü</p> <p>26. Su kullanım alanlarında ihtiyaç kalitesinin belirlenmesi ve uygun ihtiyaca göre su kullanılması</p> <p>27. Uygun atıksuların arıtılarak tekrar kullanılması</p> <p>28.</p> <p>Yardımcı Proseslere İlişkin Önlemler</p> <p>1. Buhar ve su hatlarının (sıcak ve soğuk) izolasyonu ile su tasarrufu sağlanması, hatlarda boru, vana ve bağlantı noktalarındaki su ve buhar kayıplarının önlenmesi ve bilgisayar sistemi ile takibi</p> <p>2. Buhar kazanlarında degazörler kullanarak blöf miktarının azaltılması</p> <p>3. Buhar kazanlarında kazan boşaltma suyunun (blöf) minimize edilmesi</p> <p>4. Buhar kondenserinden üretilen enerjinin tekrar kullanılması</p>

Bu sektörde toplam 47 adet teknik önerilmiştir.

Diğer Demir Dışı Metal Cevherleri Madenciliği NACE Koduna Yönelik;

- (i) Sektöre Özgü Önlemler,
- (ii) İyi Yönetim Uygulamaları,
- (iii) Genel Önlemler ve
- (iv) Yardımcı proseslere ilişkin önlemler ayrı başlıklar halinde verilmektedir.

2.1.1 Sektöre Özgü Önlemler

- **Yerüstü ve/veya yeraltı suyu kaynak kalitesinin sürekli izlenmesi ve yüksek su kalitesi aranmayan işlemlerde yağmur suyu hasadı gibi potansiyel su kaynaklarının kullanılması**

Ürünlerin nakliyesi sırasında yollarda oluşan tozu çöktürmek için su kullanılarak yollar ıslatılmaktadır. Tozuma önleme amaçlı su kullanımı faaliyetin toplam su tüketiminin %1 ile %15'i arasında değişebilir.

Toz bastırma işlemi için kullanılan suların yüksek kalitede olması gerekmez. Bu işlemde yağmur suyu hasadından elde edilen suyun kullanılmasıyla su tasarrufu sağlanabilir (COCHILCO, 2008).

- **Atık barajlarında baraj tabanının sızdırmaz malzemeler ile kaplanması ve atık barajlarından sızıntıların geri kazanımını sağlayan drenaj sistemi yapılması**

Drenaj sistemlerinin kurulmasıyla atık barajlarından suyun geri kazanılması sağlanır. Geri kazanılan sular proseslerde yeniden kullanılabilir (COCHILCO, 2008).

- **Rezervuarlar inşa edilerek taşkın ve yağmur sularının biriktirilmesi**

Mevcut su kaynaklarını artırmaya yönelik uygulamalardan birisi de taşkın ve yağmur sularını toplamak üzere rezervuarlar inşa edilmesidir. Böylece yağmur ve taşkınlardan kaynaklanan olası su kaynaklarından faydalanılabilir (COCHILCO, 2008).

- **Yüksek verimli yoğunlaştırıcılar kullanılarak daha fazla miktarda su geri kazanılması**

Yüksek verimli yoğunlaştırıcılar normal yoğunlaştırıcılar ile karşılaştırıldığında konsantre oranını yükselterek (%65-75) atık ağırlığını %8 kadar artırmaktadır. (COCHILCO, 2008). Artan konsantre oranı ve atık ağırlığı ile birlikte daha fazla miktarda su geri kazanımı sağlanabilmektedir.

- **Atık barajındaki üst duru fazın yeniden kullanılması**

Atık barajında oluşan üst duru fazdaki berrak sular maden sahasına yeniden sirküle edilerek içeriğindeki kireç ve reaktifler nedeniyle çeşitli proseslerde rahatlıkla kullanılabilir. Atık barajlarından yaklaşık %30 - %50 oranında su geri kazanımı sağlanabilir (COCHILCO, 2008).

- **Sızdırmaz alanlar oluşturularak su kayıplarının önlenmesi**

Endüstriyel tesislerde sızıntılarla hem hammadde hem de su kayıpları yaşanabilmektedir. Ayrıca dökülme gerçekleşen alanların temizlenmesinde ıslak temizleme yöntemlerinin kullanılması durumunda su tüketimi, atıksu miktarları ve atıksuların kirlilik yüklerinde de artışlar meydana gelebilmektedir. Gıda sektöründe yere düşme, dökülme ve sıçrama olasılıklarının yüksek olduğu proseslerde hammadde ve ürün kayıplarının mümkün olduğunca azaltılması amacıyla sıçrama önleyicileri, kanatlar, damlama tepsileri gibi donanımlar kullanılabilir (TUBİTAK MAM, 2016). Bu ek donanımların kullanılması ile hem hammadde ve kaynak kayıpları önlenirken hem de atık oluşumu ve atıksulara organik maddelerin kontaminasyonu olabildiğince en az seviyeye indirilebilmektedir. Nişasta üretimi yapan bir gıda işletmesinde dökülme ve sızıntıların önlenmesiyle su tüketiminde %19'a varan oranda azalma sağlandığı bilinmektedir (IPPC BREF, 2006a; TUBİTAK MAM, 2016).

• **Ağır metal içeren ve asidik karakterli olan atıksuların arıtılarak yeniden kullanılması**

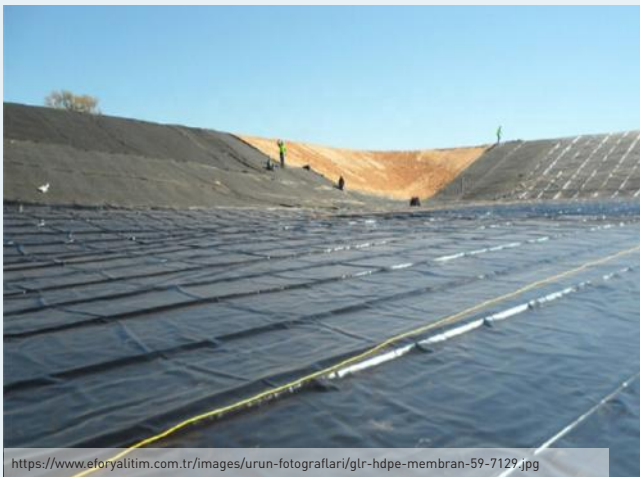
Ağır metal içeren asidik karakterli atık sular elektroflokülasyon ve ultrafiltrasyondan geçirilerek geri kazanılabilir. Elektroflokülasyon prosesi basit ekipmanlar ve işletme şartları gerektirmektedir. Atıksuda %100'e yakın oranlarda ağır metal giderimi gerçekleşir ve ağır metal içermeyen bu su ultrafiltrasyon prosesinden geçirildikten sonra geri kazanılarak tekrar kullanılabilir (Köksal, 2021).

Maden Sahalarında Atık Barajları

https://ballaratgoldmine.com.au/wp-content/uploads/tailings-dam.jpg

Maden Atık Barajı İnşaatı Geomembran Uygulaması

2.1.2 İyi Yönetim Uygulamaları

• Çevre yönetim sisteminin kurulması

Çevre Yönetim Sistemleri (ÇYS) sanayi kuruluşlarının çevre politikalarını geliştirmek, uygulamak ve izlemek için gerekli organizasyon yapısını, sorumlulukları, prosedürleri ve kaynakları içermektedir. Çevre yönetim sisteminin kurulması, kurumların hammadde, su-atıksu altyapısı, planlanan üretim süreci, farklı arıtma teknikleri arasında karar verme süreçlerini iyileştirmektedir. Çevre yönetimi, kaynak temini ve atık deşarjı taleplerinin en yüksek ekonomik verimle, ürün kalitesinden ödün vermeden ve çevre üzerinde mümkün olan en az etkiyle nasıl yönetebileceğini organize etmektedir.

En yaygın kullanılan Çevre Yönetim Standartı ISO 14001'dir. Alternatifleri arasında Eko Yönetim ve Denetim Programı Direktifi (EMAS) (761/2001) mevcuttur. İşletmelerin çevresel performanslarının değerlendirilmesi, iyileştirilmesi ve raporlanması için geliştirilmiştir. AB mevzuatında eko-verimlilik (temiz üretim) kapsamında önde gelen uygulamalardan olup gönüllü olarak katılım sağlanmaktadır (TUBİTAK MAM, 2016; TOB, 2021). Çevre Yönetim Sistemi kurmanın ve uygulamanın faydaları şunlardır:

- İşletme performansı iyileştirilerek ekonomik faydalar elde edilebilmektedir (Christopher, 1998).
- Uluslararası Standartlar Organizasyonu (ISO) standartları benimsenerek küresel yasal ve düzenleyici gerekliliklere daha fazla uyum sağlanmaktadır (Christopher, 1998).
- Çevresel sorumluluklara bağlı ceza riskleri en aza indirilirken, atık miktarında, kaynak tüketiminde ve işletme maliyetlerinde azalma sağlanmaktadır (Delmas, 2009).
- Uluslararası kabul görmüş çevre standartlarının kullanılması, dünyada farklı lokasyonlarda faaliyet gösteren işletmeler için birden fazla kayıt ve sertifika ihtiyacını ortadan kaldırmaktadır (Hutchens Jr., 2017).
- Özellikle son yıllarda şirketlerin iç kontrol süreçlerinin iyileştirilmesi tüketiciler tarafından da önemsenmektedir. Çevre yönetim sistemlerinin uygulanması, standardı benimsemeyen şirketlere karşı rekabet avantajı sağlamaktadır. Ayrıca kurumların uluslararası alanlarda/pazarlarda daha iyi konuma gelmesine de katkı sağlamaktadır (Potoski & Prakash, 2005).

Yukarıda sayılan faydalar, üretim prosesi, yönetim uygulamaları, kaynak kullanımı ve potansiyel çevresel etkiler gibi çok sayıda faktöre bağlıdır (TOB, 2021). Çevre yönetim sistemiyle benzer içeriğe sahip yıllık envanter raporlarının hazırlanması ve üretim proseslerinde girdilerin ve çıktıların miktar ve nitelik açısından izlenmesi gibi uygulamalar ile su tüketiminde %3-5 arasında tasarruf sağlanabilmektedir (Öztürk, 2014). ÇYS'yi geliştirme ve uygulama aşamalarının toplam süresi tahmini olarak 8-12 ay sürmektedir (ISO 14001 User Manual, 2015).

Sanayi kuruluşları, su ayak izini değerlendirmek ve raporlamak konusundaki gereklilik ve kılavuzları tanımlayan uluslararası bir standart olan ISO 14046 Su Ayak İzi Standardı kapsamında da çalışmalar yürütmektedir. İlgili standardın uygulanması ile üretim için gerekli olan tatlı su kullanımının ve çevresel etkilerin azaltılması amaçlanmaktadır. Ayrıca, sanayi kuruluşlarının su tasarrufu sağlamasına ve işletme maliyetlerini düşürmesine yardımcı olan ISO 46001 Su Verimliliği Yönetim Sistemleri Standardı, izleme, kıyaslama ve inceleme çalışmalarının yapılması ile kuruluşların su verimliliği politikalarını geliştirmelerine yardımcı olmaktadır.

- **Atıksu miktarını ve kirletici yükünü azaltmak için entegre bir atıksu yönetimi ve arıtma stratejisi kullanılması**

Atıksu yönetimi, atıksuyun üretiminden nihai bertaraf aşamasına kadar bütünsel bir yaklaşımı baz almalı ve kompozisyonu, toplanması, çamur bertarafı dahil arıtılması ve yeniden kullanımı gibi fonksiyonel unsurları kapsamaktadır. Endüstriyel atıksular için uygun arıtma teknolojisini seçimi; arazi mevcudiyeti, istenen arıtılmış su kalitesi, ulusal ve yerel yönetmeliklere uyum gibi entegre faktörlere bağlıdır (Abbassi & Al Baz, 2008).

Arıtılmış atıksuyun tesiste yeniden kullanımı yalnızca su kütlelerinin kalitesini iyileştirmekle kalmayıp, aynı zamanda tatlı suya olan talebi de azaltmaktadır. Bu nedenle farklı yeniden kullanım hedefleri için uygun arıtma stratejilerinin belirlenmesi çok önemlidir.

Entegre endüstriyel atıksu arıtımında, atıksu toplama sistemi, arıtma prosesi ve yeniden kullanım hedefi gibi farklı yönler birlikte değerlendirilmektedir (Naghedi vd., 2020). Endüstriyel atıksu geri kazanımı için SWOT yöntemi (güçlü yönler, zayıf yönler, fırsatlar ve tehditler), PESTEL yöntemi (politik, ekonomik, sosyal, teknolojik, çevresel ve yasal faktörler), karar ağacı gibi metotlar uzman görüşleri ile birleştirilerek entegre atıksu yönetim çerçevesi belirlenebilmektedir (Naghedi vd., 2020). Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) ve Birleşik Uzlaşma Çözümü (CoCoSo) tekniklerinin entegre edilmesi, endüstriyel atıksu yönetimi süreçleri için çok sayıda kritere dayalı öncelikleri belirlemek için kullanılabilir (Adar vd., 2021).

Entegre atıksu yönetimi stratejilerinin uygulanmasıyla su tüketiminde, atıksu miktarında ve atıksuların kirlilik yüklerinde ortalama %25'e varan azalma sağlanabilmektedir. Uygulamanın potansiyel geri ödeme süresi 1-10 yıl arasında değişmektedir (TOB, 2021).

Endüstriyel Atıksu Arıtma Tesisi

• **Su kullanımının azaltımı ve optimizasyonu için personele teknik eğitimlerin verilmesi**

Bu tedbir ile personelin eğitimi ve farkındalığı artırılarak su tasarrufu ve su geri kazanımı sağlanabilmekte, su tüketimi ve maliyetleri azaltılarak su verimliliği sağlanabilmektedir. Endüstriyel tesislerde personelin gerekli teknik bilgiye sahip olmaması sebebiyle yüksek miktarda su kullanımı ve atıksu oluşumu ile ilgili problemler ortaya çıkabilmektedir. Örneğin, endüstriyel operasyonlarda su tüketiminde önemli bir oranı temsil eden soğutma kulesi operatörlerinin uygun şekilde eğitilmesi ve teknik bilgiye sahip olması önemlidir. Üretim proseslerinde su kalite gereksinimlerinin belirlenmesi, su ve atıksu miktarlarının ölçülmesi vb. uygulamalarda da ilgili personelin yeterli teknik bilgiye sahip olması gereklidir (TOB, 2021). Bu nedenle, su kullanımının azaltılması, optimizasyonu ve su tasarrufu politikaları hakkında personele eğitim verilmesi önem arz etmektedir. Personelin su tasarrufu ile ilgili çalışmalara dahil edilmesi, su verimliliğine yönelik girişimlerin öncesinde ve sonrasında su kullanım miktarları hakkında düzenli raporlar oluşturulması ve bu raporların personel ile paylaşılması gibi uygulamalar, sürece katılımı ve motivasyonu desteklemektedir. Personel eğitimi ile elde edilecek teknik, ekonomik ve çevresel faydalar orta veya uzun vadede sonuç vermektedir (TUBİTAK MAM, 2016; TOB, 2021).

• **Üretim proseslerinde ve yardımcı proseslerde kullanılan suyun ve oluşan atıksuların miktar ve nitelik açısından izlenmesi ve bu bilgilerin çevre yönetim sistemine adapte edilmesi**

Endüstriyel tesislerde kaynak kullanımları mevcut olup kaynak kullanımı sonucunda oluşan verimsizlik ve çevresel problemler girdi-çıkı akışlarından kaynaklanabilmektedir. Bu nedenle üretim proseslerinde ve yardımcı proseslerde kullanılan suyun ve atıksuların miktar ve nitelikleri açısından izlenmesi gerekmektedir (TUBİTAK MAM, 2016; TOB, 2021). Proses bazlı miktar ve kalite izlemesi diğer iyi yönetim uygulamalarıyla (personel eğitimi, çevre yönetim sistemi kurulması vb.) birlikte enerji tüketiminde %6-10, su tüketiminde ve atıksu miktarlarında %25'e varan oranlarda azaltım sağlayabilmektedir (Öztürk, 2014).

Suyun ve atıksuyun miktar ve nitelik açısından izlenmesine yönelik başlıca aşamalar şunlardır:

- Prosesler bazında su, enerji vb. tüketimlerin izlenmesi için izleme ekipmanlarının kullanılması (sayaçlar gibi),
- İzleme prosedürlerinin oluşturulması,
- Üretim prosesine ilişkin tüm girdi ve çıktılarının (hammadde, kimyasal, su, ürün, atıksu, çamur, katı atık, tehlikeli atık ve yan ürün) kullanım/çıkış noktalarının belirlenmesi, miktar ve nitelikleri açısından izlenmesi, dokümanite edilmesi, karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi ve raporlanması,
- Hammaddelerin ürüne dönüştüğü üretim proseslerinde hammadde kayıplarının izlenmesi ve hammadde kayıplarına karşı önlemler alınması (ÇŞİDB, 2020e).

- ***Su tüketiminin optimize edilmesi için üretim planlamasının iyi yapılması***

Endüstriyel üretim süreçlerinde bir hammaddenin ürüne dönüşmesine kadarki süreçte en az proses kullanılarak planlanması iş gücü maliyetlerinin, kaynak kullanımı maliyetlerinin ve çevresel etkilerin azaltılması ve verimliliğin sağlanması için etkili bir uygulamadır (TUBİTAK MAM, 2016; TOB, 2021). Endüstriyel tesislerde üretim planlamasının su verimliliği faktörü de göz önünde bulundurularak yapılması su tüketimini ve atıksu miktarını azaltmaktadır. Endüstriyel tesislerde üretim süreçlerinin modifiye edilmesi ya da bazı proseslerin birleştirilmesi su verimliliği ve zaman planlaması açısından önemli faydalar sağlamaktadır (TOB, 2021).

- ***Su kullanımını azaltmak ve su kirliliğini önlemek amacıyla su verimliliği eylem planı hazırlanması***

Endüstriyel tesislerde su-atıksu miktarlarını azaltmak ve su kirliliğini önlemek amacıyla kısa, orta ve uzun vadede yapılacakları içeren bir eylem planının hazırlanması su verimliliği açısından önemlidir. Bu noktada tesis genelinde ve üretim proseslerinde su ihtiyaçlarının belirlenmesi, su kullanım noktalarında kalite gereksinimlerinin belirlenmesi, atıksu oluşum noktaları ve atıksu karakterizasyonu yapılmalıdır (TOB, 2021). Aynı zamanda su tüketiminin, atıksu oluşumunun ve kirlilik yüklerinin azaltılmasına yönelik uygulanacak tedbirlerin belirlenmesi, fizibilitesinin yapılması ve kısa-orta-uzun vade için eylem planlarının hazırlanması gerekmektedir. Bu sayede tesislerde su verimliliği ve sürdürülebilir su kullanımı sağlanmaktadır (TOB, 2021).

- ***Su verimliliği hedeflerinin belirlenmesi***

Endüstriyel tesislerde su verimliliği sağlamanın ilk adımı hedeflerin belirlenmesidir (TOB, 2021). Bunun için öncelikli olarak prosesler bazında detaylı bir su verimliliği analizinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Böylelikle gereksiz su kullanımları, su kayıpları, su verimliliğini etkileyen yanlış uygulamalar, proses kayıpları, arıtılarak ya da arıtılmadan tekrar kullanılabilir su-atıksu kaynakları vb. belirlenebilmektedir. Her bir üretim prosesi ve tesis geneli için su tasarrufu potansiyeli ve su verimliliği hedeflerinin belirlenmesi de son derece önemlidir (TOB, 2021).

- ***Su akış şemalarının ve su için kütle denkliklerinin hazırlanması***

Endüstriyel tesislerde su kullanım ve atıksu oluşum noktalarının belirlenmesi, üretim prosesleri ve üretim prosesleri dışındaki yardımcı proseslerde su-atıksu denkliklerinin oluşturulması genel olarak birçok iyi yönetim uygulamasının temelini oluşturmaktadır. Tesis genelinde ve üretim prosesleri bazında proses profillerinin oluşturulması; gereksiz su kullanım noktalarının ve yüksek su kullanım noktalarının belirlenmesini, su geri kazanım imkanlarının değerlendirilmesini, proses modifikasyonlarını ve su kayıplarının belirlenmesini kolaylaştırmaktadır (TOB, 2021).

2.1.3 Genel Önlemler Niteliğindeki Önlemler

• **Su kayıplarının tespit edilmesi ve azaltılması**

Endüstriyel üretim proseslerinde ekipmanlar, pompalar ve boru hatlarında su kayıpları gerçekleşmektedir. Öncelikle su kayıpları tespit edilmeli ve ekipmanlar, pompalar ve boru hatlarının düzenli bakımları yapılarak iyi durumda tutularak sızıntılar engellenmelidir (IPPC BREF, 2003). Düzenli bakım prosedürleri oluşturularak özellikle şu hususlara dikkat edilmelidir:

- Pompalar, valfler, seviye anahtarları, basınç ve akış düzenleyicilerin bakım kontrol listesine eklenmesi,
- Yalnızca su sisteminde değil, aynı zamanda özellikle ısı transferi ve kimyasal dağıtım sistemleri, kırık ve sızıntı yapan borular, variller, pompalar ve vanalar için denetimlerin yapılması,
- Filtrelerin ve boru hatlarının düzenli olarak temizlenmesi,
- Kimyasal ölçüm ve dağıtım cihazları, termometreler vb. gibi ölçüm ekipmanlarının kalibre edilmesi, rutin olarak belirlenen periyotlarda kontrol edilmesi ve izlenmesi (IPPC BREF, 2003).

Etkin bakım-onarım, temizlik ve kayıp kontrolü uygulamaları ile su tüketiminde %1-6 arasında değişen oranlarda tasarruf sağlanabilmektedir (Öztürk, 2014).

• **Dökülme ve sızıntıların en aza indirilmesi**

İşletmelerde yaşanan dökülme ve sızıntılarla hem hammadde hem de su kayıpları yaşanabilmektedir. Ayrıca dökülme gerçekleşen alanların temizlenmesinde ıslak temizleme yöntemlerinin kullanılması durumunda su tüketimi, atıksu miktarları ve atıksuların kirlilik yüklerinde de artışlar meydana gelebilmektedir (TOB, 2021). Hammadde ve ürün kayıplarının azaltılması amacıyla sıçrama önleyiciler, kanatlar, damlama tepsileri, elekler kullanılarak dökülme ve sıçrama kayıpları azaltılmaktadır (IPPC BREF, 2019).

• **Tüm atıksu oluşum noktalarında atıksu miktarlarının ve niteliklerinin karakterize edilmesiyle arıtılarak ya da arıtılmadan geri kullanımı mümkün olan atıksu akımlarının belirlenmesi**

Endüstriyel tesislerde atıksu oluşum noktalarının belirlenmesi ve karakterize edilmesiyle çeşitli atıksu akımlarının arıtılarak ya da arıtılmadan tekrar kullanımı mümkündür (Öztürk, 2014). Bu kapsamda filtre geri yıkama suları, TO konsantreleri, blöf suları, kondens suları, nispeten temiz yıkama ve durulama suları aynı/farklı proseslerde ve yüksek su kalitesi gerektirmeyen alanlarda (tesis ve ekipman temizliği gibi) arıtılmadan yeniden kullanılabilir. Bunun dışında doğrudan tekrar kullanımı mümkün olmayan atıksu akımlarının uygun arıtma teknolojileri kullanılarak arıtıldıktan sonra üretim proseslerinde yeniden kullanımı mümkündür.

Membran filtrasyon prosesleri birçok atıksu yeniden kullanım sisteminin ayrılmaz bir parçasıdır. Nanofiltrasyon (NF) ve Ters osmoz (TO) filtreleme sistemleri, endüstriyel atıksu geri kazanımı için kullanılmaktadır. Mikrofiltrasyon (MF) ve ultrafiltrasyon (UF) genellikle suyun NF veya TO işlemine gitmeden önce ön arıtımı için kullanılmaktadır (Singh, ve diğerleri, 2014).

- **Teknik olarak mümkün olan durumlarda uygun atıksuların arıtılarak buhar kazanı besleme suyu olarak kullanılması**

Endüstriyel tesislerde uygulanması zor olsa da uygun atıksuların proses suyu kalitesine kadar arıtılarak buhar kazanları dahil olmak üzere üretim proseslerinde geri kullanılması mümkündür. Bu sayede toplam su tüketiminde ve atıksu oluşumunda %20-50 arasında değişen oranlarda tasarruf sağlanabilmektedir (Öztürk, 2014; TUBİTAK MAM, 2016). Uygulama için gerekli ilk yatırım maliyetini kullanılacak arıtma sistemi oluşturmaktadır. Geri kazanılacak su miktarı, ekonomik tasarruf miktarı, uygulanan birim su-atıksu maliyetleri, arıtma sistemi işletme-bakım maliyetleri göz önünde bulundurulduğunda geri ödeme süreleri değişkenlik göstermektedir (TOB, 2021). Geri kazanım için membran sistemleri (ultrafiltrasyon (UF), nanofiltrasyon (NF) ve ters osmoz (TO) sistemlerinin bir kombinasyonu kullanılabilir. Örneğin bazı endüstriyel tesislerde soğutma sistemi blöf sularının arıtılarak proses suyu olarak geri kullanımı mümkündür (TOB, 2021).

- **Temiz su akımlarının kirliliği su akımlarıyla karışmasının önlenmesi**

Endüstriyel tesislerde atıksu oluşum noktalarının belirlenmesi ve atıksuların karakterize edilmesiyle yüksek kirlilik yüküne sahip atıksular ile nispeten temiz atıksular ayrı hatlarda toplanabilmektedir (TUBİTAK MAM, 2016; TOB, 2021). Bu sayede uygun kaliteye sahip atıksu akımları arıtılarak ya da arıtılmadan tekrar kullanılabilir. Atıksu akımlarının ayrılması ile su kirliliği azaltılmakta, arıtma performansları artırılmakta, arıtma ihtiyaçlarının azaltılması ile ilişkili olarak enerji tüketimleri azaltılabilmekte ve atıksu geri kazanımı ve değerli materyallerin geri kazanımı sağlanarak emisyonların azaltımı sağlanmaktadır. Ayrıca ayrılmış sıcak atıksu akımlarından ısı geri kazanımı da mümkündür (TUBİTAK MAM, 2016; TOB, 2021) Atıksu akımlarının ayrılması genellikle yüksek yatırım maliyetleri gerektirmekte olup, yüksek miktarda atıksuyun ve enerjinin geri kazanılmasının mümkün olduğu durumlarda maliyetlerin azalması sağlanabilmektedir (IPPC BREF, 2006).

- **Her bir süreçte kullanılan su miktarının düzenli olarak izlenmesi**

Endüstriyel tesislerde kaynak kullanımında oluşan verimsizlik ve çevresel problemler doğrudan girdi-çıkış akışları ile bağlantılıdır. Bu nedenle üretim prosesleri özelinde proses su kullanımının miktar ve kalitesi hakkında mümkün olduğunca çok bilgiye sahip olunması gereklidir (TUBİTAK MAM, 2016). Önerilen uygulama prosesler bazında ölçüm ekipmanlarının kullanımını gerektirebilmektedir. Uygulamadan en üst düzeyde verim alınabilmesi açısından günümüzde kullanılmakta olan bilgisayarlı izleme sistemlerinden mümkün olduğunca yararlanılması elde edilecek teknik, ekonomik ve çevresel faydaların artırılmasını sağlayacaktır (Ozturk ve Cinperi, 2018). Genel iyi yönetim uygulamalarının ayrılmaz ve temel bileşenlerinden birini oluşturan proses bazlı miktar ve niteliklerin izlenmesi uygulaması diğer iyi yönetim uygulamalarıyla (personel eğitimi, çevre yönetim sistemi kurulması vb.) birlikte enerji tüketiminde %6-10, su tüketiminde ve atıksu miktarlarında %25'e varan azaltımların elde edilmesine olanak sağlayabilmektedir (Öztürk, 2014).

- **Yıkama ve durulama sularının tekrar kullanım kapsamının belirlenmesi**

Endüstriyel tesislerde özellikle yıkama-son durulama atıksuları ve filtre geri yıkama atıksuları gibi nispeten temiz karakterdeki atıksular yüksek su kalitesi gerektirmeyen zemin yıkama ve bahçe sulama işlemlerinde arılmadan geri kullanılabilir (Öztürk, 2014). Böylelikle ham su tüketiminde %1-5 arasında tasarruf sağlanması mümkündür (TOB, 2021).

- **Ekipman temizliği, genel temizlik vb. işlemlerde basınçlı yıkama sistemlerinin kullanılması**

Su nozulları ekipman tesis temizliğinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Su tüketiminin ve atıksu kirlilik yüklerinin azaltılmasında doğru yerleştirilmiş, uygun nozulların kullanılmasıyla etkili sonuçlar elde edilebilmektedir. Yüksek su tüketimi gerçekleşen ve mümkün olan noktalarda aktif sensörler ve nozulların kullanılması suyun verimli kullanımını açısından oldukça önemlidir. Mekanik ekipmanların basınçlı nozullar ile değişimi sayesinde önemli oranda su tasarrufu sağlamak mümkündür (TUBİTAK MAM, 2016). Teknik açıdan uygun olan proseslerde su basıncı optimize edilmiş nozulların kullanımıyla su tüketiminin, atıksu oluşumunun ve atıksu kirlilik yükünün azaltılması uygulamadaki başlıca çevresel faydaları oluşturmaktadır.

- **Su kullanımını optimize etmek için otomatik kontrol-kapatma vanalarının kullanılması**

Su tüketiminin akış kontrol cihazları, sayaçlar ve bilgisayar destekli izleme sistemleri kullanılarak izlenmesi ve kontrol edilmesi teknik, çevresel ve ekonomik açıdan önemli avantajlar sağlamaktadır (Öztürk, 2014). Tesis içerisinde ve çeşitli proseslerde tüketilen su miktarının izlenmesi su kayıplarını önlemektedir (TUBİTAK MAM, 2016). Tesis geneli ve üretim prosesleri özelinde debimetre ve sayaçların kullanılması, sürekli çalışan makinelerde otomatik kapatma vanaları ve valflerin kullanılması, bilgisayar destekli sistemler kullanılarak su tüketimleri ve belirlenen bazı kalite parametrelerine göre izleme-kontrol mekanizmalarının geliştirilmesi gerekmektedir (TUBİTAK MAM, 2016). Söz konusu uygulamayla proses bazında su tüketimlerinde %20-30'a varan oranlarda tasarruf sağlanması mümkündür (DEPA, 2002; LCPC, 2010; IPPC BREF, 2003). Prosesler bazında su tüketiminin izlenmesi ve kontrolü ile proses suyu tüketiminde %3-5 oranında tasarruf sağlanabilmektedir (Öztürk, 2014).

- **Soğutma suyunun diğer proseslerde proses suyu olarak kullanılması**

Isıl enerjinin yoğun olarak kullanıldığı ve soğutmanın gerekli olduğu proseslerde su ile soğutma sistemleri yaygın olarak kullanılmaktadır. Soğutma suyu geri dönüşünde ısı değiştiricilerin kullanılması ile ısı geri kazanımı yapılması, soğutma suyunun kirlenmesinin önlenmesi ve soğutma suyu geri dönüş oranlarının artırılması ile su ve enerji tasarrufu sağlanması mümkündür (TUBİTAK MAM, 2016; TOB, 2021). Ayrıca soğutma sularının ayrı toplanması durumunda, toplanan suların soğutma amaçlı kullanılması ya da uygun proseslerde tekrar değerlendirilmesi genellikle mümkündür (EC, 2009). Soğutma sularının yeniden kullanımı ile toplam su tüketiminde %2-9 oranında tasarruf sağlanabilmektedir (Greer vd., 2013). Enerji tüketiminde ise %10'a varan oranlarda tasarruf sağlanabilmektedir (Öztürk, 2014; TOB, 2021).

- **Filtrasyon işlemlerinde filtre yıkama sularının geri kullanılması, üretim süreçlerinde nispeten temiz temizlik sularının geri kullanılması, yerinde temizlik sistemleri kullanılarak su tüketiminin azaltılması**

Aktif karbon filtreler ve yumuşatma cihazlarının ters yıkamalarından kaynaklanan atıksular çoğunlukla içerik olarak sadece yüksek oranda askıda katı madde (AKM) içermektedir. Geri kazanımı en kolay atıksu türlerinden olan ters yıkama suları ultrafiltrasyon tesisleriyle filtrelenerek geri kazanılabilir. Bu şekilde %15'e varan su tasarrufu sağlanabilir. Bu yatırım kendisini 1-2 ay içinde geri ödeyebilir (URL - 1, 2021).

Rejenerasyon işlemi sonrasında oluşan rejenerasyon atıksuları yüksek tuz içeriğine sahip yumuşak sulardır ve toplam su tüketiminin yaklaşık %5-10'unu oluşturmaktadır. Rejenerasyon atıksularının ayrı bir tankta biriktirilerek yüksek tuz gereksinimi duyulan proseslerde, tesis temizliğinde ve evsel kullanımlarda değerlendirilmesi sağlanabilir. Bunun için bir rezerve tank, su tesisatı ve pompaya ihtiyaç duyulmaktadır. Rejenerasyon atıksularının yeniden kullanılmasıyla su tüketiminde, enerji tüketiminde, atıksu miktarlarında ve atıksuların tuz içeriğinde yaklaşık %5-10 oranında azalmalar sağlanabilir (Öztürk E. , 2014). Uygulama için ilk yatırım maliyetinin 250-350 USD/m³ civarında olması beklenmektedir (TUBİTAK MAM, 2016; TOB, 2021). Geri ödeme süresi ise rejenerasyon sularının üretim proseslerinde, tesis temizliğinde ve evsel amaçlı kullanımlarda tüketilmesi durumuna göre değişiklik göstermektedir. Yüksek tuz gerektiren üretim proseslerinde rejenerasyon sularının yeniden kullanılması durumunda (hem su hem de tuz geri kazanımı yapılmış olacağından) potansiyel geri ödeme süresinin bir yıldan daha kısa olacağı tahmin edilmektedir. Tesis ve ekipman temizliği, evsel kullanımlarda ise geri ödeme süresinin bir yılın üzerinde olacağı tahmin edilmektedir (TOB, 2021).

Ülkemizde ters osmoz (TO) konsantreleri diğer atıksu akımları ile birleştirilerek atıksu arıtma tesisi kanalına verilmektedir. İlave sertlik giderimi amacıyla kullanılan TO sistemlerinde oluşan konsantrelerin bahçe sulaması, tesis içi ve tank-ekipman temizliğinde kullanılması mümkün olabilmektedir (TUBİTAK MAM, 2016; TOB, 2021). Ayrıca hamsu kalitesinin sürekli izlenmesi uygulamalarının yapılandırılmasıyla birlikte TO konsantrelerinin hamsu haznelere geri beslenip karıştırılarak tekrar değerlendirilmesi mümkün olabilmektedir (TOB, 2021).

- **İçme suyunun üretim hatlarında kullanımından kaçınılması**

İmalat sanayinin farklı alt sektörlerinde üretim amaçlarına uygun olarak faklı su kalitesine sahip sular kullanılabilir. Endüstriyel tesislerde genellikle yeraltı su kaynaklarından temin edilen ham sular arıtdıktan sonra üretim proseslerinde kullanılmaktadır. Ancak bazı durumlarda üretim proseslerinde maliyetli olmasına rağmen içme suları doğrudan kullanılabilir. Ya da ham sular klorlu bileşikler ile dezenfekte edildikten sonra üretim proseslerinde değerlendirilmektedir. Bakiye klor içeren bu sular üretim proseslerinde su içerisinde bulunan organik bileşikler (doğal organik maddeler (DOM)) ile reaksiyona girerek canlı metabolizmalar açısından zararlı dezenfektan yan ürünlerini oluşturabilmektedir (Özdemir & Toröz, 2010; Oğur vd.; TOB, 2021). Bakiye klor bileşikleri içeren içme sularının ya da klorlu bileşikler ile dezenfekte edilmiş ham suların kullanımından mümkün olduğunca kaçınılmalıdır. Ham suların dezenfeksiyonunda klorla dezenfeksiyon yerine ultraviyole (UV), ultrason (US) ya da ozon gibi yüksek oksidasyon kabiliyetine sahip dezenfeksiyon yöntemleri kullanılabilir. Uygulamayla sağlanacak teknik, ekonomik ve çevresel faydanın artırılabilmesi için her bir üretim prosesinde gerek duyulan su kalitesi parametrelerinin belirlenerek kullanılması, gereksiz su temin ve arıtım maliyetlerinin azaltılmasına yardımcı olur. Bu uygulamayla su, enerji, kimyasal maliyetlerinin azaltılması mümkündür (TUBİTAK MAM, 2016).

- **Yağmur sularının toplanarak tesis temizliğinde veya uygun alanlarda alternatif su kaynağı olarak değerlendirilmesi**

Su kaynaklarının azaldığı günümüzde yağmur suyu hasadı özellikle az yağış alan yörelerde sıkça tercih edilmektedir. Yağmur suyu toplama ve dağıtım sistemleri konusunda farklı teknolojiler ve sistemler mevcuttur. Sarnıç sistemleri, zemine sızdırma, yüzeyden toplama ve filtre sistemleri kullanılmaktadır. Özel drenaj sistemleri ile toplanan yağmur suları ihtiyaç duyulan kalite gereksinimlerini karşılaması halinde üretim prosesleri, bahçe sulaması, tank ve ekipman temizliği, yüzey temizliği vb. amaçlar için kullanılabilir (Tanık vd., 2015).

Çeşitli örneklerde sanayi tesislerinde toplanan çatı yağmur suyu depolandıktan sonra bina içinde ve peyzaj alanlarında kullanılarak peyzaj sulamasında %50 su tasarrufu sağlanmıştır (Yaman, 2009). Zeminin geçirimini artırmak ve yağmur suyunun sahada toprağa geçmesini ve emilmesini sağlamak amacı ile delikli taşlar ve yeşil alanlar tercih edilebilir (Yaman, 2009). Bina çatılarında toplanan yağmur suları araç yıkama ve bahçe sulamada kullanılabilir. Toplanan suların kullanıldıktan sonra biyolojik arıtmayla %95 oranında geri kazanılarak yeniden kullanılması mümkündür (Şahin, 2010).

- **Uygun atıksuların arıtılarak tekrar kullanılması**

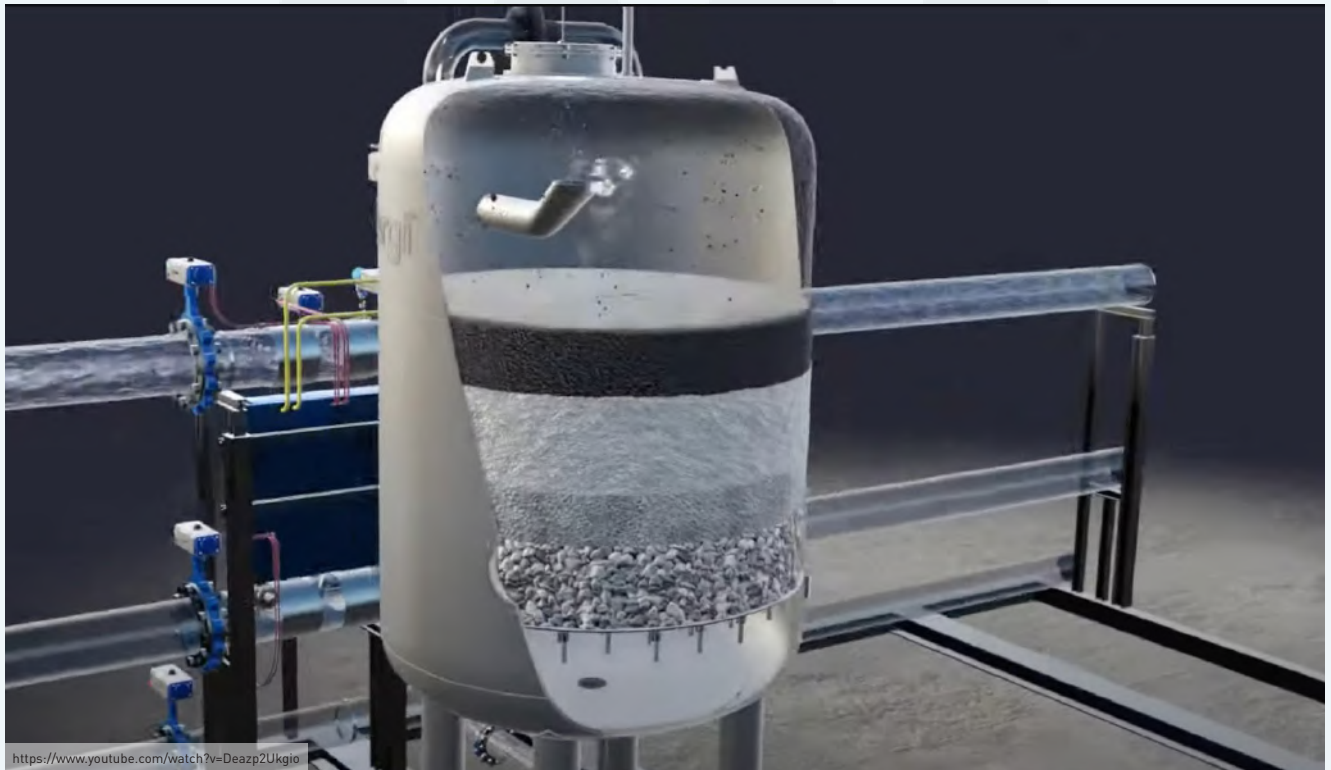
Sanayide su tasarrufu sağlamada en önemli su verimliliği uygulamalarından birini uygun atıksu akımlarının arıtılarak tekrar kullanılması oluşturmaktadır. Bu uygulama için tesis içerisinde atıksu oluşum noktalarının belirlenmesi, atıksu akımlarının karakterize edilmesi, tekrar kullanılacak alanlarda gerekli su kalitesi gereksinimlerinin belirlenmesi, tekrar kullanılacak proseslerin/alanların belirlenmesi ve bu noktalarda gerekli su ihtiyaçlarının belirlenmesi gereklidir. Ayrıca belirlenen atıksu akımlarının arıtılması için kullanılacak arıtma teknik/teknolojisinin seçiminde ise öncelikli olarak bir ön arıtılabilirlik testi yapılması da etkili sonuçlar elde edilmesi açısından önemlidir. İmalat sanayinin birçok alt sektöründe faaliyet gösteren tesislerde gerek üretim proseslerinden gerekse de yardımcı proseslerden kaynaklanan atıksuların büyük bir kısmı arıtılarak tekrar kullanımı için uygun olabilmektedir. Gıda sanayi gibi hassas sektörlerde diğer atıksular nedeniyle kirlenme riski olan proses atıksularının geri kazanımı/tekrar kullanımı konusunda çekinceler olabilmektedir. Ancak uygun proses atıksularının ayrık sistemlerde toplanması ve arıtılarak aynı proseste ya da benzer proseslerde geri kullanılması sağlanabilir. Demir-çelik sanayi ve tekstil sanayi gibi su tüketiminin yüksek olduğu sektörlerde ise gerek proses atıksularının gerekse de kompozit (boru-sonu) atıksuların arıtılarak geri kullanımı sağlanabilmektedir. Örneğin tekstil sanayinde (iplik terbiye ve boyaması) proses atıksularının arıtılarak geri kullanımıyla toplam su tüketiminde ve toplam atıksu miktarlarında %30-65 arasında azalmalar sağlanabilmektedir (Ozturk vd., 2015). Atıksuların taşıdıkları kimyasal yüklerde de %25-50 oranında azalmalar sağlanabilmektedir (Ozturk vd., 2015). Yünlü tekstil sanayinde uygun atıksu akımlarının arıtılarak geri kullanımıyla su tüketiminde ve atıksu miktarlarında %20-23 oranında azalmalar sağlanabilmektedir. Uygulama için ilk yatırım maliyetleri için geri ödeme süresi ise yaklaşık 5 yıl olabilmektedir (Ozturk ve Cinperi, 2018). Uygulamayla sağlanacak tasarruflar/azalmalar ve geri ödeme süreleri görüldüğü gibi aynı sektörün farklı alt sektörlerinde bile değişken olabilmektedir. Ancak genel olarak değerlendirildiğinde özellikle yüksek su kullanımı olan sanayi tesislerinde/sektörlerinde uygun atıksu akımlarının arıtıldıktan sonra geri kullanımı uygulamalarıyla %50'ye varan oranlarda su tasarrufu ve atıksu miktarlarında azalmalar sağlamak mümkün olabilmektedir.

- ***Su yumuşatma sistemlerinde rejenerasyon sıklığının ve süresinin (durulamalar da dahil) optimize edilmesi***

Endüstriyel tesislerde ham suyun yumuşatılmasında en sık kullanılan yöntemlerden birisi olan katyonik iyon değiştirici reçineler rutin olarak rejener edilmektedir. Rejenerasyonda sırasıyla reçinenin ham su kullanılarak ön yıkama, tuzlu suyla rejenerasyon ve son durulama işlemleri yapılmaktadır. Rejenerasyon periyotları suyun sertliğine bağlı olarak belirlenmektedir. Sertlik yüksekse su yumuşatma sistemlerinde daha sık rejenerasyon yapılmalıdır.

Rejenerasyon işlemlerinde yıkama, rejenerasyon ve durulama atıksuları genellikle doğrudan uzaklaştırılmaktadır. Bununla beraber yıkama ve son durulama suları ham su kalitesindeyse ham su deposuna gönderilebilmekte veya tesis temizliği, yeşil alan sulama gibi yüksek su kalitesi gerektirmeyen proseslerde yeniden kullanılabilir (TOB, 2021).

Rejenerasyon sistemlerinde optimum rejenerasyon sıklığının belirlenmesi oldukça önemlidir. Su yumuşatma sistemlerinde rejenerasyon, tedarikçinin önerdiği sıklıklara göre veya yumuşatma sistemine giren debiye ve süreye bağlı olarak ayarlansa da bu sıklık ham sudaki kalsiyum konsantrasyonuna bağlı olarak da değişmektedir. Bu sebeple rejenerasyon sıklığı belirlenirken online sertlik ölçümü uygulanmaktadır. Böylece rejenerasyon sıklıkları optimize edilebildiği gibi online sertlik sensörleri kullanılarak gereğinden fazla yıkama durulama veya tuzlu suyla geri yıkama yapılması engellenebilmektedir.

Su Yumuşatma Sistemleri

- **Nanofiltrasyon (NF) veya ters osmoz (TO) konsantrelerinin karakterizasyonuna bağlı olarak arıtılarak veya arıtılmadan tekrar kullanılması**

Atıksu karakterizasyonuna ve uygun kullanım noktalarına göre, membran proseslerinden kaynaklanan diğer atıksuların yeniden kullanım potansiyelleri (kimyasal kullanılmadan veya kimyasal kullanılarak geri yıkama, CIP temizlik, modül temizliği, kimyasal tankların temizliği, vb.) değerlendirilmelidir.

Nanofiltrasyon kuyu suyunun ve yüzey suyunun arıtılması için uygun olan düşük enerji tüketimine ve düşük işletme basınçlarına sahip membran bazlı bir sıvı ayırma tekniğidir Ters osmoz da membran bazlı sıvı ayırma tekniği olup nanofiltrasyondan daha küçük maddeleri ayırabilir (Akgül, 2016).

Nanofiltrasyon veya ters osmoz konsantrelerinin karakterizasyonuna bağlı olarak arıtılarak veya arıtılmadan yeniden kullanılması ile tasarruf sağlanmaktadır. Filtrasyon işlemlerinde filtre geri yıkama sularının üretim süreçlerinde temiz suların tekrar kullanılması ve temizlik sistemleri kullanarak su tüketiminin azaltılması yönünde önlemler alınmalıdır (TOB, 2021).

- **Su çevrim sistemlerinin düzenli kontrolü**

Su çevrim sistemlerinin düzenli kontrolü, endüstriyel tesislerin kendi su performanslarını değerlendirmelerini ve geliştirmelerini sağlayan bir iyi yönetim uygulamasıdır (IPPC BREF, 2003). Yıllık envanter raporlarının hazırlanması ve üretim proseslerinde girdiler-çıkıtların miktar ve nitelikleri açısından izlenmesi gibi uygulamalarla su tüketiminde %3-5 arasında tasarruf sağlanabilmektedir (IPPC BREF, 2009; Öztürk, 2014). Bu MET "çevre yönetim sisteminin kurulması" ile benzerlik göstermektedir.

- **Su kullanım alanlarında ihtiyaç kalitesinin belirlenmesi ve uygun ihtiyaca göre su kullanılması**

Prosesler bazında su kalitesi ihtiyaçlarının belirlenmesi ile prosese uygun kalitede su beslemesi yapılabilir. Bu şekilde tesise temin edilen suların arıtılarak/arıtılmadan kullanma opsiyonları da belirlenmiş olacaktır. Ayrıca endüstriyel işletmelerde proses veya proses dışı alanlardan oluşan atıksular aynı proseste herhangi bir işlem yapılmadan veya basit bir filtrasyondan sonra tekrar kullanılması mümkün olabilir. Bu durumda proseslerde ihtiyaç duyulan su kalitesine göre su temin edilebilir (IPPC BREF, 2006).

<https://genesiswatertech.com/wp-content/uploads/2019/08/RO-waste-water-recycling-1.jpg>

Ters Osmoz Sistemi

- **Uygun proseslerde kapalı döngü su çevrimlerinin kullanılması**

Soğutucu akışkanlar genel anlamda soğutulacak olan maddelerden ısı alarak onları soğutan, soğutma işleminin performansını etkileyen belirli termodinamik özelliklere sahip kimyasal bileşiklerdir (Kuprasertwong vd., 2021).

İmalat sanayi proseslerinde ve ürün soğutma işleminin başını çektiği birçok proseste soğutucu akışkan olarak su kullanılmaktadır. Bu soğutma işlemi gerçekleştirilirken su, soğutma kulesi veya merkezi soğutma sistemleri aracılığıyla geri kullanılabilir. Eğer soğutma suyunda istenmeyen mikrobiyal büyüme gerçekleşir ise resirkülasyon suyuna kimyasal ilave edilerek kontrol altına alınabilmektedir (TUBİTAK MAM, 2016).

Soğutma suyunun temizlik gibi işlemlerde yeniden kullanılmasıyla su tüketimi ve oluşan atıksu miktarı azaltılır. Ancak, soğutma sularının soğutulması ve resirkülasyonu için enerji gereksinim duyulması bir yan etkileşim olarak ortaya çıkmaktadır.

Soğutma sularında ısı değiştiricilerin kullanımı ile ısı geri kazanımı da sağlanmaktadır. Genellikle sulu soğutma sistemi kullanılan tesislerde kapalı döngü sistemler kullanılmaktadır. Ancak soğutma sistemi blöfleri doğrudan atıksu arıtma tesisi kanalına verilerek uzaklaştırılmaktadır. Uzaklaştırılan bu blöf suları uygun olan üretim proseslerinde yeniden kullanılabilir.

- **Sucul ortamda risk oluşturan maddelerin (yağlar, emülsiyonlar, binderler gibi) depolanması, saklanması ve kullanım sonrası atıksuya karışmasının engellenmesi**

Endüstriyel tesislerde yağlar, emülsiyonlar ve binderler gibi sucul ortam için risk taşıyan kimyasalların atıksu akımlarına karışmasının engellenmesi için kuru temizleme tekniklerinin kullanılması ve sızıntıların önlenmesiyle su kazanımı sağlanmaktadır (TUBİTAK MAM, 2016).

- **Sucul ortam için toksik ya da tehlikeli kimyasalların taşınmasının engellenmesi için kapalı depolama ve geçirimsiz atık/hurda sahası yapılması**

Endüstriyel tesislerde sucul ortam için toksik ya da tehlikeli kimyasalların alıcı ortamlara taşınımının engellenmesi için kapalı ve geçirimsiz atık/hurda depolama sahaları yapılabilir. Ülkemizde mevcut çevre düzenlemeleri kapsamında bu uygulama halihazırda uygulanmaktadır. Yürütülen saha çalışmaları kapsamında endüstriyel tesislerde toksik ya da tehlikeli madde depolama alanlarına ayrı bir toplama kanalı yapılarak söz konusu sızıntı sularının ayrı toplanması ve doğal su ortamlarına karışması engellenebilir.

- **Duş/tuvalet vb. su kullanım noktalarında su tasarrufu sağlayacak otomatik donanım ve ekipmanların (sensörler, akıllı el yıkama sistemleri vb.) kullanılması**

Su, imalat sanayinin birçok sektöründe hem üretim prosesleri için hem de personellerin gerekli hijyen standartlarını sağlamaları için oldukça önemlidir. Endüstriyel tesislerin üretim proseslerinde su tüketimleri çeşitli yollarla sağlanabileceği gibi personellerin su kullanım alanlarında sensörlü muslukların ve akıllı el yıkama sistemleri gibi ekipmanların kullanılmasıyla da su tüketimlerinde tasarruflar sağlanabilir. Akıllı el yıkama sistemleri su, sabun ve hava karışımını doğru oranda ayarlarken su tasarrufuna ek olarak kaynak verimliliği de sağlamaktadır.

- **Durulama çözeltilerinden suyun geri kazanılması ve geri kazanılan suyun kalitesine uygun proseslerde tekrar kullanılması**

Endüstriyel tesislerde durulama atıksuları nispeten temiz karakterdeki atıksular, yüksek su kalitesi gerektirmeyen zemin yıkama ve bahçe sulama işlemlerinde arıtmadan tekrar kullanılabilir (Öztürk, 2014). Durulama sularının geri kazanımıyla ham su tüketiminde %1-5 arasında tasarruf sağlanabilmektedir.

- **Üretim proseslerinde bilgisayar destekli kontrol sistemlerinin kullanılması**

Endüstriyel tesislerde verimsiz kaynak kullanımı ve çevresel problemler doğrudan girdi-çıkıtı akışları ile bağlantılı olduğundan üretim prosesleri özelinde proses girdi-çıkıtlarının en iyi şekilde tanımlanması gerekmektedir (TUBİTAK MAM, 2016). Böylece kaynak verimliliğinin, ekonomik ve çevresel performansın artırılması açısından önlemlerin geliştirilmesi mümkün hale gelmektedir. Girdi-çıkıtı envanterlerinin düzenlenmesi sürekli iyileştirmenin ön koşulu olarak kabul edilmektedir. Bu tür yönetim uygulamaları teknik personel ve üst yönetimin katılımını gerektirirken çeşitli uzmanların çalışmalarıyla kendini kısa sürede amorti etmektedir (IPPC BREF, 2003). Uygulama prosesleri bazında ölçüm ekipmanlarının kullanımı ve prosesler özelinde bazı rutin analizlerin/ölçümlerin yapılması gerekmektedir. Uygulamadan en üst düzeyde verim alınabilmesi açısından bilgisayarlı izleme sistemlerinden mümkün olduğunca yararlanılması elde edilecek teknik, ekonomik ve çevresel faydanın artırılmasını sağlamaktadır (TUBİTAK MAM, 2016).

- **Tesiste gri suların ayrı toplanıp arıtılması ve yüksek su kalitesi gerektirmeyen alanlarda (yeşil alan sulama, yer, zemin yıkama vb.) kullanılması**

Endüstriyel tesislerde oluşan atıksular sadece üretim proseslerinden kaynaklanan endüstriyel atıksular olmayıp duşlar, lavabolar, mutfaklar vb. alanlardan kaynaklanan atıksuları da içermektedir. Duş, lavabo, mutfak vb. alanlardan oluşan atıksular ise gri su olarak adlandırılmaktadır. Oluşan bu gri suların çeşitli arıtma prosesleriyle arıtılarak yüksek su kalitesi gerektirmeyen alanlarda kullanılmasıyla su tasarrufu sağlanabilmektedir.

<https://sayachizmet.com/wp-content/uploads/2020/01/SCADA-nedir-1280x720-1.jpg.webp>

Bilgisayar Destekli Kontrol Sistemi

- **Üretimde zaman optimizasyonunun uygulanması, tüm işlemlerin en kısa sürede bitecek şekilde düzenlenmesi**

Endüstriyel üretim süreçlerinde bir hammaddenin ürüne dönüşüne kadarki süreçte en az proses kullanılarak planlanması iş gücü maliyetleri, kaynak kullanımı maliyetleri, verimlilik ve çevresel etkilerin azaltılması noktasında etkili bir uygulama olabilmektedir. Bu kapsamda üretim süreçlerinin yeniden gözden geçirilerek en az sayıda proses adımı kullanılacak şekilde yeniden revize edilmesi gerekli olabilmektedir (TUBİTAK MAM, 2016). Temel üretim proseslerindeki bazı yetersizlikler, verimsizlik ve tasarım hataları nedeniyle istenilen ürün kalitesinin sağlanamadığı durumlarda üretim proseslerinin yenilenmesi gerekebilmektedir. Dolayısıyla bu durumda birim miktardaki ürünün imalatında gerekli olan kaynak kullanımı miktarı ve oluşan atık, emisyon ve katı atık miktarları artmaktadır. Üretim süreçlerinde zaman optimizasyonu yapılması diğer iyi yönetim uygulamaları ile birlikte etkin olarak kullanılabilen bir uygulamadır (TUBİTAK MAM, 2016).

- **Su ve enerji israfını engellemek için üretim prosedürlerinin dokümante edilmiş halde bulundurulması ve çalışanlar tarafından kullanılması**

Bir işletmede verimli üretim yapılabilmesi için potansiyel sorunların ve kaynaklarının belirlenmesi, değerlendirilmesi ve üretim aşamalarının kontrol edilmesi amacıyla etkin prosedürler uygulanmalıdır (Ayan, 2010). Üretim süreçlerinde uygun prosedürlerin belirlenerek uygulanması kaynakların (hammadde, su, enerji, kimyasal, personel ve zaman gibi) daha verimli kullanılmasını ve üretim süreçlerinde güvenilirlik ve kalitenin güvence altına alınmasını sağlamaktadır (Ayan, 2010). Üretim süreçlerinde dokümante edilmiş üretim prosedürlerinin bulunması işletme performansının değerlendirilmesi ve sorunların çözümü için ani refleks geliştirme kabiliyetinin geliştirilmesine katkıda bulunur (TUBİTAK MAM, 2016; TOB, 2021). Üretim prosesleri özelinde oluşturulan prosedürlerin etkin şekilde uygulanıp izlenmesi ürün kalitesinin güvence altına alınması, geri beslemelerin alınabilmesi ve çözüm önerilerinin geliştirilmesinde en etkili yollardan biridir (Ayan, 2010). Üretim prosedürlerinin dokümante edilip etkin şekilde uygulanması ve izlenmesi iyi bir yönetim uygulaması olup, temiz üretim yaklaşımının ve çevre yönetim sisteminin yapılandırılması ve sürekliliğinin sağlanmasında etkili bir araçtır. Potansiyel faydaların yanında uygulamanın maliyeti ve ekonomik kazanımları konusunda sektörden sektöre ya da tesis yapısına bağlı olarak değişiklikler olabilmektedir (TUBİTAK MAM, 2016; TOB, 2021). Üretim prosedürlerinin oluşturulması ve izlenmesi maliyetli olmamakla birlikte sağlayacağı tasarruf ve faydalar göz önünde bulundurulduğunda geri ödeme süresi kısa olabilir (TUBİTAK MAM, 2016; TOB, 2021).

- **Üretim proseslerinde yıkama, durulama ve ekipman temizliğinden kaynaklanan nispeten temiz atıksuların arıtılmadan tekrar kullanımı**

Endüstriyel tesislerde özellikle yıkama-son durulama atıksuları ve filtre geri yıkama atıksuları gibi nispeten temiz karakterdeki atıksular yüksek su kalitesi gerektirmeyen zemin yıkama ve bahçe sulama işlemlerinde arıtılmadan geri kullanılarak ham su tüketiminde %1-5 arasında tasarruf sağlanabilmektedir. Uygulama için gerekli ilk yatırım maliyetlerini yeni boru hatlarının kurulması ve rezerve tanklar oluşturmaktadır (Öztürk, 2014).

2.1.4 Yardımcı Proseslere İlişkin Önlemler

Buhar üretimine ilişkin MET'ler

- **Buhar ve su hatlarının (sıcak ve soğuk) izolasyonu ile su tasarrufu sağlanması ve hatlarda boru, vana ve bağlantı noktalarındaki su ve buhar kayıplarının önlenmesi ve bilgisayar sistemi ile takibi**

Tesislerde buhar hatlarının uygun şekilde tasarlanmaması, buhar hatlarının rutin bakım ve onarımlarının yapılmaması, hatlarda meydana gelen mekanik problemler ve hatların uygun şekilde işletilmemesi, buhar hatlarının ve sıcak yüzeylerin tam izolasyonunun yapılmaması durumunda buhar kayıpları olabilmektedir. Bu durum tesisin hem su tüketimini hem de enerji tüketimini etkilemektedir. Buhar izolasyonlarının yapılması ve buhar tüketimlerinin sürekli izlenmesi amacıyla otomatik kontrol mekanizmalı kontrol sistemlerinin kullanılması gerekmektedir. Buhar kayıplarının azaltılmasına bağlı olarak yakıt tüketiminde ve kazanlardaki ilave yumuşak su tüketiminde benzer oranlarda tasarruf sağlanabilir. Buhar kazanlarında yakıt tüketimi azalacağından atık gaz emisyonlarının da aynı oranda azalması beklenmektedir. Uygulamayla buhar kazanlarında kullanılan ilave yumuşak su kullanımı azalacağından rejenerasyon suyu miktarları, rejenerasyonda kullanılan tuz miktarları ve ters ozmoz konsantrelerinde de azalma sağlanmaktadır. Tam buhar izolasyonu uygulaması ve buhar kayıplarının en aza indirilmesi için otomatik kontrol mekanizmaları yoğun buhar tüketimi gerçekleşen birçok tesiste kullanılmaktadır. Uygulamanın yapılandırılması ile buhar kazanlarında %2-4 oranında yakıt tasarrufu sağlanmaktadır.

Üretim proseslerinde kayıpların önlenmesi amacıyla; pompalar, valfler, ayar düğmeleri, basınç, akış regülatörleri gibi ekipmanların en önemli parçalarının bakım kontrol listesine eklenmesi, sadece su sistemlerinin değil ayrıca ısıtma ve kimyasal dağıtma sistemlerinin, tambur, pompa ve valflerin denetimlerinin yapılması, filtrelerin ve boru hatlarının düzenli olarak temizlenmesi, ölçüm ekipmanlarının (termometreler, kimyasal tartıları, dağıtım/dozajlama sistemleri vb.) düzenli kalibrasyonun yapılması ve ısıtma ünitelerinin (bacalar dahil olmak üzere) rutin olarak belirlenen periyotlarda denetlenmesi ve temizlenmesi, etkin bakım-onarım, temizlik ve kayıp kontrolü uygulamaları ile su tüketiminde %1-6 oranında tasarruf sağlanabilmektedir (Hasanbeigi, 2010; Öztürk, 2014; TOB, 2021).

Endüstriyel Buhar Kazanları

- **Buhar kazanlarında kazan boşaltma suyunun (blöf) minimize edilmesi**

Kazan blöfü buharın sürekli buharlaşması sırasında kirlenici unsurların yoğunlaşmasını önlemek için bir kazandan harcanan suyu ifade etmektedir. Kondensat geri kazanımıyla kazan blöfü %50 oranında azaltılabilmektedir (IPPC BREF, 2009).

Otomatik sistemlerde kazanlardaki blöfler sürekli olarak takip edilmekte ve blöf sonrası alınan su ile beraber sistem yeniden analiz edilmektedir. Analizde su içindeki çözünmüş ve çözünmemiş partiküller, su yoğunluğu gibi veriler işlenmektedir. Kazan için yoğunluk sistem limitlerinin üzerinde ise blöf işlemi tekrarlanır. Sistem otomatize edilip optimum blöf sıklığı belirlenmelidir. Blöf sıklığı azaltıldığında atıksu miktarı düşer. Bu atık suyun soğutulması için kullanılan enerjiden ve soğutma suyundan tasarruf edilir (IPPC BREF, 2009). Buhar kazanı blöfü işleminin optimize edilmesiyle, kazan suyu sarfiyatında, atık maliyetlerinde, şartlandırılmasında ve ısıtılmasında kazanç sağlanarak işletme maliyetleri düşürülür.

- **Buhar kondenserinden üretilen enerjinin tekrar kullanılması**

Boru sistemine basit bir değişiklik uygulanması ile su dinlendirme/karbon giderme birimini besleyen su türbin kondenser biriminin çıkışından elde edilebilir. Bu su, dinlendirme/karbon giderme ünitesi için yeterli sıcaklığa sahiptir. Bu nedenle bu suyun ısı eşanjör sistemi tarafından üretilen buhar vasıtasıyla ısıtılması gerekmemektedir. Bu çalışma sayesinde önemli ölçüde buhar kazanımı sağlanabilir. Ayrıca soğutma suyu tüketimi de azaltılabilir (CPRAC, 2021).

- **Buhar kazanlarında degazörler kullanarak blöf miktarının azaltılması**

Buhar kazanları besleme suyu ve sıcak su kazanları takviye suları içerisinde çözünmüş halde bulunan serbest oksijen ve kazanlar içerisinde karbonatların parçalanması ile oluşan karbondioksit buhar kazanları, buhar kullanılan cihazlar ve özellikle tesisatlarda gözenekler ve paslanma ile erimeler şeklinde korozyona neden olabilmektedir. Bu gazların etkileri taze besleme suyu oranı ve sistem işletme basıncı arttıkça daha da artmaktadır. Kazan besleme sularından bu çözünmüş gazlar uzaklaştırılmaz ise söz konusu sistemlerin faydalı ömrü kısaltmakta, korozyon ve çeşitli deformasyonlar oluşabilmektedir. Bu gazlar ayrıca karbondioksit serpantinler, buharlı cihazlar ve kondens borularında aşırı korozyona neden olmaktadır. Kazan besleme sularının degazörden geçirilerek oksijen ve karbondioksit gibi çözünmüş gazlardan arındırılması gerekmektedir. Degazör sistemleri suya fan ile hava verilerek sudan çözünmüş gazların uçurulmasını sağlayan mekanik sistemlerdir. Degazör sistemi içerisinde su ve hava temas yüzeyinin artırılması sayesinde çözünmüş gaz giderimi artırılabilir. Bu sayede korozyon oluşumu azaltılırken kazan verimi artırılmaktadır (TUBİTAK MAM, 2016; TOB, 2021).

- **Soğutma sistemlerinde suyla soğutma yerine havayla soğutma sistemlerinin kullanılması**

Endüstriyel soğutma sistemleri ısınan ürün, proses ve ekipmanların soğutulması için kullanılmaktadır. Kapalı ve açık devre soğutma sistemleri bu amaçla kullanılabilir gibi bir akışkanın (gaz ya da sıvı) ya da kuru havanın kullanıldığı endüstriyel soğutma sistemleri bulunmaktadır (IPPC BREF, 2001b; TOB, 2021). Havayla soğutma sistemleri kanatlı boru elemanlarından, kondenser ve hava fanlarından oluşmaktadır (IPPC BREF, 2001b; TOB, 2021). Havayla soğutma sistemleri farklı çalışma prensiplerine sahip olabilir. Endüstriyel havayla soğutma sistemlerinde ısınan kapalı devre soğutucu kondenserlerde ve ısı değiştiricilerde havayla soğutulmaktadır (IPPC BREF, 2001b; TOB, 2021). Sulu soğutma sistemlerinde ise ısınan su bir soğutma kulesine alınmakta ve damlatmalı sistemlerde suyun soğutulması sağlanmaktadır. Ancak su soğutmalı sistemler kapalı devre çalışmasına rağmen önemli miktarda buharlaşma gerçekleşmektedir. Ayrıca soğutma sistemlerinde bir miktar su blöf olarak atılmaktadır. Bu yolla da su kaybı olmaktadır (IPPC BREF, 2001b; TOB, 2021). Soğutma sistemlerinde su yerine havayla soğutma sistemlerinin kullanılması buharlaşma kayıplarının azaltılmasını ve ayrıca soğutma suyunun kirlenme riskinin azaltılmasında etkili olmaktadır (IPPC BREF, 2001b; TOB, 2021). Ancak havayla soğutma sistemlerinin kapasitesi düşüktür. Diğer taraftan havayla soğutma sistemlerinde su kullanımı olmasa da hava fanlarının çalışması için elektrik tüketimi gerçekleşmektedir. Havayla soğutma sistemleri çok geniş bir kullanım alanına sahiptir. Ayrıca havayla soğutma sistemleri sulu soğutma sistemlerine göre daha geniş bir yüzey alanına ihtiyaç duymaktadır ve daha yüksek maliyetlere sahip olabilir (IPPC BREF, 2001b; TOB, 2021).

Kaynakça

- Abbassi, B., & Al Baz, İ. (2008). Integrated Wastewater Management: A Review. https://doi.org/10.1007/978-3-540-74492-4_3.
- Adar, E., Delice, E., & Adar, T. (2021). Prioritizing of industrial wastewater management processes using an integrated AHP-CoCoSo model: comparative and sensitivity analyses. *International Journal of Environmental Science and Technology*, 1-22.
- Akgül, D. (2016). Türkiye'de Ters Osmoz ve Nanofiltrasyon Sistemleri ile İçme ve Kullanma Suyu Üretiminin Maliyet Analizi. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Ayan, B. (2010). Kaynaklı İmalat Yapan İşletmelerde Uluslararası Sertifikasyon Sistemleri. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Christopher, S. (1998). ISO 14001 and Beyond Environmental Management Systems in the Real World.
- COCHILCO. (2008). Best Practices and Efficient Use of Water in the Mining Industry.
- CPRAC. (2021). Med No:55. <http://www.cprac.org/en/media/medclean> adresinden alındı
- ÇŞİDB. (2020e). Belirli Sektörlerde Temiz Üretim Uygulamaları Projesi. T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü.
- Delmas, M. (2009). Erratum to "Stakeholders and Competitive Advantage: The Case of ISO 14001. doi:10.1111/j.1937-5956.2004.tb00226.x.
- DEPA. (2002). Danish Environmental Protection Agency (DEPA). Danish Experience, Best Available Techniques-Bat in the Clothing and Textile Industry.
- EC. (2009). Enerji Verimliliğine İlişkin En Uygun Teknikler Kaynak Belgesi. Avrupa Komisyonu.
- Greer, L., Keane, S., Lin, C., & James, M. (2013). Natural Resources Defense Council's 10 Best Practices for Textile Mills to Save Money and Reduce Pollution. Natural Resources Defense Council.
- Hasanbeigi, A. (2010). Energy-Efficiency improvement opportunities for the textile industry. China Energy Group Energy Analysis Department Environmental Energy Technologies Division, Ernest Orlando Lawrence Berkeley National Laboratory.
- Hutchens Jr., S. (2017). Using ISO 9001 or ISO 14001 to Gain a Competitive Advantage.
- IPPC BREF. (2003). Reference Document on Best Available Techniques for the Textiles Industry. <https://eippcb.jrc.ec.europa.eu/reference> adresinden alındı
- IPPC BREF. (2006). European Commission (EC) Integrated Pollution Prevention and Control Reference Document on Best Available Techniques for the Surface Treatment of Metals and Plastics.
- IPPC BREF. (2009). Integrated Pollution Prevention and Control (IPPC) Reference Document on Best Available Techniques for Energy Efficiency. https://eippcb.jrc.ec.europa.eu/reference/BREF/ENE_Adopted_02-2009.pdf adresinden alındı
- IPPC BREF. (2019). Best Available Techniques (BAT) Reference Document for the Food, Drink and Milk Industries. <https://eippcb.jrc.ec.europa.eu/reference>.
- ISO 14001 User Manual. (2015). Generic ISO 14001 EMS Templates User Manual.
- Köksal, K. (2021). Maden Tesislerinde Atıksudan Geri Dönüşüm Suyu Elde Edilmesi (Gri Su Kullanımı). *Su ve Çevre Teknolojileri Dergisi*.
- Kuprasertwong, N., Padungwatanaroj, O., Robin, A., Udomwong, K., Tula, A., Zhu, L., . . . Gani, R. (2021). Computer-Aided Refrigerant Design: New Developments.
- LCPC. (2010). Lebanese Cleaner Production Center . Cleaner Production Guide for Textile Industries.

- Naghedi, R., Moghaddam, M., & Piadeh, F. (2020). Creating functional group alternatives in integrated industrial wastewater recycling system: A case study of Toos Industrial Park (Iran). *Journal of Cleaner Production*. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.120464>.
- Oğur, R., Tekbaş, Ö. F., & Hasde, M. (2004). *Klorlama Rehberi: İçme ve Kullanma Sularının Klorlanması*. Ankara: Gülhane Askeri Tıp Akademisi Halk Sağlığı Anabilim Dalı.
- Ozturk, E., & Cinperi, N. C. (2018). Water efficiency and wastewater reduction in an integrated woolen textile mill. *Journal of Cleaner Production*. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.08.021>
- Özdemir, K., & Toröz, İ. (2010). İçmesuyu Kaynaklarında Klorlama Yan Ürünlerinin Deferansiyel UV Spektroskopi Yöntemi ile İzlenmesi. *İtüdergisi*.
- Öztürk, E. (2014). *Tekstil Sektöründe Entegre Kirlilik Önleme ve Kontrolü ve Temiz Üretim Uygulamaları*.
- Öztürk, E., Karaboyacı, M., Yetiş, Ü., Yiğit, N. Ö., & Kitiş, M. (2015). Evaluation of Integrated Pollution Prevention Control in a textile fiber production and dyeing mill. *Journal of Cleaner Production*, 88, 116-124.
- Potoski, M., & Prakash, A. (2005). Green Clubs and Voluntary Governance: ISO 14001 and Firms' Regulatory Compliance. *American Journal of Political Science*, 235-248.
- Singh, M., Liang, L., Basu, A., Belsan, M., Hallsby, G., & Morris, W. (2014). 3D TRASAR™ Technologies for Reliable Wastewater Recycling and Reuse. doi:10.1016/B978-0-08-099968-5.00011-8.
- Şahin, N. İ. (2010). *Binalarda Su Korunumu*. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Tanık, A., Öztürk, İ., & Cüceloğlu, G. (2015). *Arıtılmış Atıksuların Yeniden Kullanımı ve Yağmur Suyu Hasadı Sistemleri (El Kitabı)*. Ankara: Türkiye Belediyeler Birliği.
- TOB. (2021). 3 Pilot Havzada Nehir Havza Yönetim Planları Kapsamında Ekonomik Analizler ve Su Verimliliği Çalışmaları için Teknik Yardım Projesi. T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı.
- TUBİTAK MAM. (2016). *Sanayide Temiz Üretim Olanaklarının ve Uygulanabilirliğinin Belirlenmesi (SANVER) Projesi, Final Rapor*. Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu Marmara Araştırma Merkezi.
- URL - 1. (2021). Filtre Ters Yıkama Sularının Geri Kazanımı. <https://rielli.com/portfolio/filtre-ters-yikama-sularinin-geri-kazanimi/> adresinden alındı
- Yaman, C. (2009). Siemens Gebze Tesisleri Yeşil Bina. IX. Ulusal Tesisat Mühendisliği Kongresi.

Reşitpaşa Mah Katar Cd.
Arı Teknokent 1 2/5, D:12, 34469
Sarıyer/İstanbul

[0212] 276 65 48

www.iocevre.com